Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 207 (12297) | 1983 чылдың сентябрь 7, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кош

ГИДРАВЛИКАНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Гидравлика дугайында амгы үениң эртемниң ачызында Волгада, Днепрде, Иртышта, Ангарада күчүлүг ГЭС-тер, улуг-улуг суг хөөлбектери болгаш суггарылга системалары тургустунган, чер казар, ажыктыг байлактар тывар болгаш хөмүрдашты гидротранспорт-биле сөөртүр, атомнуг электри станцияларын телевилээр ажылдарны кылыр, долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаарының чугула айтырыгларын шиитпирлээр аргалыг боор турар. Гидравликтиг шинчилелдер талазы-биле делегей ассоциациязының (ГШДА) XX конгрезинде 40 ажыг күрүнениң эртемденнери ол эртемниң эң чугула айтырыгларын чугаалажып көрүп турарлар. Конгресс сентябрь беште Москвада ажыттынган.

Оон организастыг комитединиң даргазы ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрижилге министри П. С. Непорожный конгрессти эге сөс-биле ажыткан.

Чыыштың киржикчилери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедирген байырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. И. Марчук номчуурга, ону чылыы-биле уткуп хүлээп алганнар.

ГШДА-ның президентизи Дж. Ф. Кеннеди (АКШ) чыылганнарга чүве чугаалаан.

Чүгле үндезин шинчилелдерниң үре-түңнелдиг ажылы-биле эвес, харын база бистиң чурттуң экономиказынга болгаш делегейге эртем-техниктиг кады ажылдажылгага-даа ролю-биле онзаланып, тодараттынып турар совет гидравлика эртеминиң бедик алдар-аттыын конгрессе чүве чугаалаан кижилер демдеглеп турарлар.

(СЭТА).

Ажылчынга сөс

БЕДИК ХАРЫСАЛГА

Бистиң Екатерина Сарыглар удурткан штукатурлар бригадазы Кызыл хоорайның мурнуу талазында улуг панельдиг № 7 бажыңда ажылдап турар бис. Аңаа август эгезинде келдивис. А оон мурнунда Кочетов кудумчузунда 150 аал ишти чурттаар чуртталга бажыңынга штукатур ажылдары кылып турган бис. Амгы үеде ажылдап турарывыс бажыңның бирги подъездизин бүрүнү-биле доостувус.

Бригада кежигүннери шупту аразында эп-найыралдыг, бир демниг ажылдап турар. Бригада 16 кижиден тургустунган, оларның үжү коммунистер бис.

Бис партия, чазактың үндүрген доктаалдары-биле доктаамал таныжып, ону деткип, хүлээп ап турар бис. Чоокта чаа СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалы-биле таныштывыс. Ында күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун бүгү талалыг быжыглаары экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын күүседиринге чугула негелде болур дээрзин айыткан. Бистиң бригадада чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, озалдаар, долу күш-биле ажылдавас, коллективтиң сонуургалын барымдаалавас кижилер чок. Коллектив кежигүннериниң бот-боттарындан негелдези шыңгыы болгаш кижи бүрүзүнүң бригадазы, эш-өөрү, кылып турар ажылы дээш харысалгазы бедик. Кандыг-бир улуг эвес-даа сагылга-чурум хажыдыышкыннарын дораан-на бригада чөвүлелинге сайгарып турар бис. Ынчангаш бо хүннерде чаңгыс-даа ажыл шагы үстүнмээн, моон соңгаар-даа бо темп-биле ажылдаар сорулгалыг бис.

Быжыг сагылга-чурумдан ажылдың түңнели кончуг хамааржыр. № 48 тудуг эргелелинде штукатуржулар бригадаларының аразында социалистиг чарышка бистиң бригада ийиги черни ээлээн.

Коммунист кижи кады ажылдап турар эш-өөрүнге үлегерлиг болур. Ынчангаш бодум таламдан «хензиг-даа чурум үрээшкинни болурбас, ажылды эң эки кылыр, дээш кызып турар мен. Бригаданың кылган ажылының шынарын хынаар даалганы үш кижи күүседип турар бис. Бир каът доостурга-ла, ында штукатур ажылдарының шынарын хынап турар бис. Шынар чок кылдынган черлер бар болза, ол дораан хемчээн ап, катап эде кылып турар. Чогум ындыг таварылгалар бистиңде ийи-чаңгыс боор турар. Ол бистиң уругларның ак сеткилдиг ажылының херечизи. Амгы үеде бригадиривис Екатерина Сарыглар шөлээлеп турар. Оон хүлээлгезин Галина Монгуш (бригадирниң оралакчызы) эки күүседип, ажылды таарымчалыг организастап турар. Бригада кежигүннери Зинаида Куулар, Валентина Түлүш, Тамара Дартак оларның ажылы мактаалдыг. Бригадага келген аныяктарны, практикантыларны дагдыныкчыларга тус-тузунда хүлээндирип, быжыглап турар бис.

Тудуг материалдарының хандырылгазының талазы-биле амгы үеде бисте хомудал чок. Шуптузун эккеп турар, четчир. Бичии-даа үзүктелиишкин чокка ажылдап турар бис. Кышкы үеде үзүктелиишкиннер туруп кээри шын чүве.

Бистер чүгле эки ажылдаарынга эвес, а эки, ажыктыг дыштанырынга база ынак бис. Коллективтиң-биле кино, концерт көөрүнден аңгыда, экскурсиялап турар бис. В. И. Ленинниң шөлүлге үезинде ажылдап, чурттап турганы Шушенское суурга чоокта чаа барып, улуг сонуургал-биле таныштывыс. Ам чоокку үеде коллективтиң-биле хөгжүм-шии театрынга шии көөрүн планнап турар бис.

Бистиң бригада Совет Тываның 40 чыл оюн чедиишкиннер-биле уткуур дээш улам соруктуг ажылдаар.

А. ОЮН,
шеверленчи.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

Сентябрь 6-да байдал-биле алырга «Барлык» совхоз мал чеми белеткээриниң планын 95 хуу чедире берген. Малга быжыг чем-суурну белеткээри дээш барлыкчылар шудургу ажылдап турар. 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга «Барлык» совхоз тиилекчилерниң санынга киргеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан болгай.

Августуң үшкү он хонуунда мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжынга Барыын-Хемчик район тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун 200 рубль акша шаңналы-биле кады чаалап алганында «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилериниң киирген үлүг-хуузу база эвээш эвес.

Ол шаңналдарны тывысканга тураскаадып байырлыг хурал «Барлык» совхозтуң Культура бажыңынга болган. Аңаа совхозтарның директорлары, партком секретарьлары, специалистери, мал чеми белеткээриниң мурнакчылары, мурнакчы бригадаларның бригадирлери чыылган.

Байырлыг хуралды партия райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурсат ажыткан болгаш республиканың улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырапка сөс берген. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан барлыкчыларга, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун алган барыын-хемчикчилерге шаңналдарны тывысып, М. К. Шыырап байыр чедирбишаан, ниитиниң малын келир кыштан хүр-мендиажырары-биле малга быжыг чем-суурну тургузары дээш районнуң чону шудургу ажылдаанын демдеглээн.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары дээш төлептиг үлүүн Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери киирериниге бүзүрелин ол илереткен.

Шаңналдарны районнуң партия, совет органнарының удуртукчулары, «Барлык» совхозтуң директору, партком секретары, мал чеми белеткээриниң мурнакчылары хүлээп алган.

«Барлык» совхозтуң директору Ч. Х. Дожулаа, ол-ла совхозтуң директорунуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы М. Бойду, мурнакчы бригаданың бригадири И. Күжүгет болгаш оон-даа өскелер санал бергеш, коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп, четтиргенин илергейлевишаан бедик шаңналды шынзыдары дээш улам-на кызымак ажылдаарын хүлээнгеннер.

Бистиң КОРР.

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМ ДЭЭШ

АНЫЯКТАР ЗВЕНОЗУ

«Чедер» курорттуң чоогунда сиген белеткээр механизастаттынган звено ажылдап турар. Ында улус чурттаар вагончугаш чанында узун дурт-сынныг, аныяк кижи тур. Ол ында ажылдап турар звенонуң удуртукчузу Вячеслав Хойлакович Монгуш болду.

Вагоннуң иштинде-даа, даштында-даа сигенчилерни мал чеминиң белеткелинче кыйгырган лозуң, плакат—кеску агитациядан чүү-даа чок.

—Баштай турган чүве. Даштыгаа турарга агарып каар боор-дур, оон ап каапкан бис.—деп, Монгуш чугаалады.

Звенода 6 трактор, 2 сиген кезер, 2 бөлер машина, бир хөпээнчекчи болгаш бир сараат салыкчызы быжыглаттынган. Звенода 8 кижи ажылдап турар. Ол комсомолчулардан болгаш аныяктардан тургустунган звено.

Ол звено 1200 тонна чайгаар үнген сигенни белеткээр планныг. Ам бо хүннерде ооң 650 тонназын белеткеп алган.

Одагдан ырак эвесте бир сараатты кылып каан. Ооң чоогунда улус сиген кескен, чамдыктары бөлген, өскелери сараат салган, чай чок ажылдаан турлар.

—Бисте бо ажылдап турар аныяктарывыс шупту-ла эки ажылдаар улус болгай. Ындыг-даа болза оларның иштинден сараат салыкчызы тракторист Валерий Монгуш өскелерден шылгарап, хүн нормазын 200 хуу чедир күүседип, эки ажылдап турар. Ол ышкаш тракторист Юрий Ондар сиген бөлдүрүп база-ла хүн нормазын оон дудак чок күүседип турар. Бистиң звеновус дүүн кежээ кежүп келди. Эртен эрте ажылдааш, дүъшке чедип бир сараатты тургустувус. Ам ийи дугаар сараатты кылып эгелээнивис ол — деп, звено удуртукчузу чугаалады.

— Аъш-чем-биле хандырылгаңар кандыгыл?—деп айтырдым.

—Ол талазы-биле ажырбас бис, совхозтуң хандырып турары эки. Повар чок бис. Боттарывыс ээлчег езугаар аъш-чемни кылып аптар улус-тур бис—дей-дир.

—Бистер чайладыр мал чеми белеткеп келдивис. Бис ажылдаанывыстан бээр чаңгыс-даа катап кинодаа, концерт-даа көрбедивис—дээр болду. Оларның ол хомудалы чөптүг. Ону районнуң культура килдизи болгаш кино четчи чери хандырар талазы-биле дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Ында мурнакчы тракторист Юрий Ондар ВЛКСМ кежигүну. 7 чыл ажыг трактористеп турар. Чайын боорга мал чеми белеткээр, күзүн, кыжын оларны кыштагларже сөөртүр, чазын тараа чаштырар дээш, чай чок ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде сараат салыкчызы В. Монгуш; ортузунда—ооң сараат салып турары; адаанда—Юрий Ондар.

Н. ДАЖИНМАЙ.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

КҮШ ЭВЭЭЖЭЭН

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери келир кышка хынамчалыг белеткенири-биле бо чылын 2750 тонна сиген, 1250 тонна силос, 350 тонна сенаж белеткээр планныг. Сөөлгү хонуктарның медээзин ёзугаар алырга, мал чеми белеткээр план ниитизи-биле 60 хуу чедир күүсеттинген.

Ажыл-агыйның механизастаттынган хову бригадазы Узун-Кыйыг деп черде 120 гектарда тараан хөй чылдыг сигенниң чаагай дүжүдүн ажаап кирипкен. Совхозтуң өске сигенчи звенолары даглар бели, алаактарда, арыкбуга уннарында сигенни кестирип турар. Ажылдарга Шуй көдээ Совет күүскомунуң, суурда уруглар садының коллективтери база № 2, № 4 агитквартиралар кежигүннери идепкейлиг киржип, 34—58 тонна сигенни белеткээн.

Ындыг турбуже сөөлгү үеде ниитиниң малынга чем белеткээр ажылдарының темпизи кудулаан. Чүге дээрге сиген кезер, бөлер, сарааттаар машина-техникага курлавыр кезектер тывылбас. Оон уламындан хөй техника ажыглал чок, үрелиишкинде туруп берген.

Күш-ажылды организастааны база куду. Баштайгы үеде совхоз 400 ажыг кижини бо чугула кампанияже мобилизастап киирген болза, амгы үеде мында чүгле 120 кижи хаара туттунган.

Сигенчилерге район төвүнден-даа, совхозтан-даа организастаан агиткультбригадалар кино-концерттиг, лекция, беседалыг кээп көрбээн. А малчыннарның чамдыызы сиген белеткелинче кирбээн.

А. КАНЧЫЫР.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Бо чылын тайганың, шынаа болгаш ховуларның оът-сигени чаагай өзүп үнген. Бистиң Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйы 200 тонна сиген белеткээр планын 300 тонна чедирер сорулгалыг. Ыяш ажыл-агыйында үш салбыр бар. Салбыр бүрүзүнде алды лесник бар. Бир кижи-ле 10 тонна сигенни кезип дужаар. Сиген белеткелинде Арыг-Үзүү болгаш Ак-Туруг салбырының лесниктери эң идепкейлиг киржип турар. Салбыр бүрүзү тозан тоннадан ажыг сигенни белеткээр сорулгалыг ажылдап турар. Ак-Туруг ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары Оскур Сандак-Доржу, Сандан база Сергей Дагбажыктар, Кызыл-оол Чүлдүм амгы үеде тус-тузунда 20-20 тонна сигенни белеткеп алган. Сиген белеткели уламчылавышаан.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

Совет Тываның 40 чылын

төлептиг уткуур

ХУУСАА БЕТИНДЕ, ПЛАНДАН АЖЫР

Он бирги беш чылдың өзек чылын «Хемчик» аңнылыр-тывыш ажыл-агыйы бедик көдүрлүүшкүн-биле эгелээн. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын коллектив кежигүннери улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алгаш, ону ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп, күүседип кирипкен.

Коллектив кежигүннери чылдың эгезинден тура бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидер, сагылга-чурумну быжыглаар дээш ажылдарны чорудуп келген. Аъш-чем программазын боттандырар, планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш чарышты калбарткан. Ажыл-агый үшкү кварталда 213 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер турган, ону август 20-де ажыр күүседип, 117 хуу чедирген. Квартал планындан ажыр 36,2 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Продукция бүдүрери чылдан чылче көвүдээн. Ооң шынарын экижиткен.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын коллектив кежигүннери таныжкаш, ону бүрүнү-биле деткээн. Администрация, профэвилел комитеди күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктарга удур хемчеглерни ап келген. Оон түңнелинде ажыл шагы үзер, арагалаар кижилер чок болган.

Социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип алган ажыл-ишке кежээ, кызымак кижилер бисте хөй. Ындыгларга ыяш белеткекчилериниң Ч. С. Сарыгларга удурткан бригадазы хамааржыр. Олар ай санында планныг онаалдаларын 120—130 хуу күүседип, бир демниг ажылдап келгеннер. Ол бригада бо хүннерде 52,6 муң рубльдиң тудуг материалдарын белеткээн. Оларның белеткээн ыяжын № 463 КМК, № 3 КМК болгаш «Тыва», «Сүт-Хөл» совхозтар ап турар. Даваа Дамбаевич Ооржак удурткан аңчылар бригадазы «Большевик» совхозтуң девискээри Хадың деп черде 500 хой кирер кажааны, кажаа мурнунуң серизин, малчынның чурттаар бажыңын туткаш, соңга рамазын, эжиин тургузуп, чугайлап, дозулап, печканы салып, чунар-бажыңны изиг, соок суг турар кылдыр эки шынарлыг дерип доосkaш, дужааганнар.

Николай Николаевич Баскаков удурткан балыкчылар бригадазы Мөңгүн-Тайга районнуң Хиндиктиг-Хөлден 8 тонна балыкты тудар. Ону Чөөн-Хемчик районнуң садыгларынга киирер. «Хемчик» аңнылыр-тывыш ажыл-агыйында бо бригадалар аразында сырый харылзаалыг ажылдап турар. Күш-ажылды бүдүрүкчүлүг эки организастаан, ооң ажыктыг чорууну чедип ап турар болгаш кижи бүрүзү хүн бүрү ажыл-биле хандыртынган.

Ай квартал санында социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни илередип турар.

А. ДОНГАК,
партия организациязының секретары.

ШУДУРГУ АЖЫЛДАП

«Водоканал» эргелелиниң коллективи эрткен 8 айларның планын хуусаа бетинде күүсеткен. Пландан ажыр арыг сугну сайгарарын 108 муң кубометрге, хирлиг сугну төгерин 173 муң кубометрге кылып бүдүрген.

Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын күүседири дээш бистиң эргелелдиң коллективи туржуп турар. Хүлээлгелериниң чамдык пунктуларын айтып көрейн. Чыл планындан ажыр коммунал ачы-дуза чедирилгезин 10 муң рубльге күүседир, 170 муң квт электри энергиязын камнап алыр.

Алдынган хүлээлге күүсеттинеринге магадылал бар. Эрткен 8 айларда планныг онаалдаларывыс ажыр күүсеттинген.

Бистиң эргелелдиң участоктарында хөй чылдар иштинде төлептиг, эки ажылдап келген хоочуннар бар, оларның хөрек чуруун эргелелдиң тускай самбыразында киирген. 20 чыл ажыг ажылдаан ындыг хоочуннарга канализация участогундан— машинистер Анна Петровна Кузнецова, Татьяна Нестеровна Долгова, слесарь Леонид Петрович Герасимов, суг дамчыдылгазының участогундан—слесарь Василий Павлович Барков олар хамааржыр. Олар боттарының кызымак ажыл-ижи-биле эш-өөрүнге эки үлегерчижекти көргүзүп турарлар.

Н. УЛЬЯНОВА,
«Водоканал» эргелелдиң план килдизиниң начальниги.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЛАРЖЕ ШИЛЧИИР

2. ЭЭЛИГ ЭТ ЭЭН КАЛБАС

Ногаа болгаш картофель өстүреринге тускайжыттынган ажыл-агыйлар салдынган сорулганы күүседир талазы-биле ээлээн ажылдарны кылганы шын. Ындыг ажыл-агыйларның барынга сылдаглааш, өске ажыл-агыйлар бо ажылче шуут сагыш салбастаан. А тускайжыттынган ажыл-агыйлар хүлээлгезин күүсетпейн келген. Ооң уламындан чурттакчы чоннуң бо продуктуларга негелдези ам-даа чедир хандыртынмаан. Ол туржук үрезинни безин муң-муң тонназы-биле Саян артындан, харын-даа Новосибирск облазындан сөөртүп турар бис.

Дүжүт чавыс болуп артпышаан. Республика 1981 чылда гектардан-на 48,4 центнер, а эрткен чылын 29,3 центнер картофель өстүрген. Эрткен чылын Чөөн-Хемчик район гектардан-на 13,5 центнер, а картофель өстүреринге тускайжыттынган «Енисей» совхоз 10 центнер, «Хөндергей» дөңгүп-ле 2,2 центнер картофельди өстүрген. Мону чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Хөрзүнүң багайы-биле бе? Ындыг болза тайганың тайгазында «Тоора-Хем» совхоз канчап гектардан-на чүс ажыг центнерни, ортаакы зонада «Ак-Туруг» 107 центнер, «Кара-Хаак» совхоз 160 центнер картофельди өстүргенил? Моон ап көөрге, дүжүттүң, чавызының чылдагаанын хөрзүнүнүң багайынче, агаар-бойдустуң таарымча чогунче чууй кагган херээ чок хире. Ынчаарга чүү херегил, чүнү канчалза экил?

Черниң кежиин четтирер дизе, аңаа ёзулуг ээ болуру чугула. Ындыг ээ, эртемниң чедиишкиннериниң болгаш мурнакчы дуржулганың түңнелдериниң бадыткап турары-биле алырга, керээ аргазы-биле ажылдап турар коллектив (комплекс, бригада, звено азы цех) болур. Ындыг коллективтиң, бирээде, кежигүннери өскерилбес, ийиде, черни оларга олчаан быжыглап каан, үште оларның акша-шалыңы, аттаалдары болгаш черле амыдыралы ол чер-биле тудуш болганда, оларның аңаа ээ болбас аргазы чок. Күш-ажылды организастаарының бо депшилгелиг аргазының эң-не үнелиг талазы ол. А ээлиг эт ээн калбас, харын, улам сегерээр болгай.

«Кара-Хаак» совхоз ногааны шагдан бээр өстүрүп келген, ногаа бригадазы-даа, звенолар-даа аңаа турган. Дуржулгалыг, бот-боттарын билир болганындан оларга керээлиг коллективтерни (звенолары) тургузары эптиг болган. Ынчалзажок бо чаа аргага долу бүзүревес, оон сестир улус база турган. Ынчан агроном турган Владимир Бутенко безин наряд чок коллективтиг төлевирже шилчиирин эрте деп санап турган. Коллективтиг керээ чүгле дүжүттү бедидеринге, материалдыг сонуургалды улгаттырарынга эвес, харын, ажылчыннарны кижизидеринге чугула быра дээрзинге кара-хаакчылар ам бүзүрей бергеннер. Олар ындыг коллективтерни ажыл-агыйның өске адырларынга чижээлээрге, мал ажылынга тургузарын чугаалажып турар апарганнар. Эрткен дөрт чылдың дуржулгазының депшилгелиг арганың ажыктыын бадыткап турары ол.

Амгы үеде «Кара-Хаак совхозтуң ногаазын сес звено өстүрүп турар. Звено бүрүзү 4—6, хөй-ле дизе 8 кежигүннүг. Звено кежигүннериниң саны шөлдүң, бүдүрер продукцияның хемчээлинге дүгжүп турар болгаш ажыл чыл дургузунда кижи бүрүзүнге ден четчир. Ажылдың бачым үезинде өскээртен улус хөлезилеп ап болур, ынчан төлевир фондузу кызырлыр дээрзин билдингир. Ынчаарга бо звенолар өскээртен күш албайн, бот-боттарынга аңаа дузалажып турарлар. Аңгы-аңгы ногаа культураларының чижээ, олуртур үелери чаңгыс хүн эвес болганындан, мындыг арга оларның дузалажырынга эптиг болган.

Кара-Хаактың ногаа өстүрер звеноларының кежигүннери шупту эки тура-биле коллектив кежигүнүнге кирген. Ынчаарга эртемденнерниң сүмелеп турары-биле алырга, керээ аргазы-биле бот-орулгачарылгалыг ажылдаар коллективтиң кежигүннерин, чөвүлелин болгаш удуртукчузун шилип ап турар үеде анкета кылыры улам быжырымчалыг. Хүлээп ап турар ажылчынның, чөвүлел кежигүнүнүң азы звено удуртукчузунуң адын бижээн саазыннарны кежигүн бүрүзүнге үлеп бээр, чажыт демдеглел кылган соонда хынап көөр: чаңгыс-даа казыр демдек алган кижини хүлээп албас. Ындыг шылгалданы эртип, хүннүң-не кады ажылдап, чаңгыс коллективке ижиккен, аажы-чаңын билчир улус бот-боттарынга бүзүрежир. Нина Сарыг-оолдуң капуста өстүрер, Галина Гороваяның помидор, Борис Дарысүрүңнүң арбуз өстүрер звенолары, өске-даа керээлиг ажылдап турар коллективтер ындыг.

Коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турар бо звеноларының бир онзагай чүүлү — ажыл-иш талазы-биле кымга-даа хамаарылга чогу, бүгү-ле айтырыгларны боттарының шиитпирлээри. Кым-даа, совхозтуң директору-даа, оларның ажыл-херээнге киришпес: ийи таланың кайызы-даа чүгле керээ сагыыр. А керээде директорнуң-даа, звено кежигүннериниң-даа ийи талага хамаарышкан эргелерин болгаш хүлээлгелерин тода, бүрүн бижип каан. Ону хажытпазы — коллективтиг керээниң чедиишкинниг болурунуң үндезини ол.

Чамдык совхозтарның конторазынга эртенниң-не чыылган улус хөй болур. Дүшке чедир ындыг. Оларның хөй кезии машина-балгат дилээн азы кылыр ажылын айтырган болур: бөгүн чүнү кылыр бис, кайы машина-биле чоруур бис, аъш-чемни боттарывыс ап алыр бис бе дээп чижектиг айтырыглар шиитпирлеттинместээш туруп бээр. А керээ ёзугаар ажылдап турар коллективтерлиг совхозтарның конторазынга улустуң ынчаар тырлып турары көзүлбес. Чүге дээрге хамык ажыл, оон хүн бүрүде кылыр хемчээли, төлевири, хуусаазы шупту технологтуг картада тодаргай айыттынган. Ынчангаш Кара-Хаактың ногаажылары эртен эрте-ле ховуже автобузу-биле чоруп каар. Безин чадаарда бот-боттарын манашпас, чогуур үезинде автобус доктаар черге чыглып келген болур. Ындыг чурумга олар пат-ла чаңчыгып калганнар. Коллективтиг керээниң кижизидикчи талалары дыка хөй.

К. ЧООДУ.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

ЭРЗИН: лектор болгаш лекция

...Кижи бүрүзүн күш-ажылга хандыкшыдарын, ниитиниң чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг ажылдаарының эргежок чугулазын тодаргайы-биле медереп билиринге кижизидерин партия эң чугула сорулга деп санап турар. Кижиниң хөй-ниитиге хүндүткели-даа, материалдыг чаагай чоруу-даа хамыктың мурнунда ооң канчаар ажылдап турары-биле тодараттынар ужурлуг. Мында чүгле экономиктиг тала ужур-дузалыг эвес. Идея-мөзү-шынар талазы оон дудак чок ужур-дузалыг. Кижи күш-ажылы-биле чүгле материалдыг үнелиг чүүлдерни тургузар эвес, харын база бодунуң эң эки шыдаар аргаларын аңаа дарганнаар, тура-соруун каңнап, быжыктырар, чогаадыкчы күжүн хөгжүдер, бодун хамааты кижи, коммунизмниң идепкейлиг тургузукчузу кылдыр бадыткаар.

(СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарындан).

ШЫНАРЫ ЭКИДЕ

Политиктиг билиглерни массаларга чедирерин, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинче идепкейлиг идиг бээрин партияның планнарын амыдыралга боттандырарынче күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаарын Эрзин районнуң «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери, партия организациязының лекторлары боттарының бедик хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Партияның салган сорулгаларын күүседир талазы-биле районда партия организациялары лекция пропагандазын экижиткен. Эрткен чылын районга 1246 лекция номчуттунган турган болза, бо чылдың бирги чартында 645 лекция номчуттунган болуп турар. Мурнуку чылдарга дециэзэрге педагогика темазынга, делегей байдалының, улус ажыл-агый талазы-биле лекциялар көвүдээн. «Чаа орук» совхозта, Эрзин ортумак школада, район эмнелгезинде «Билиг» ниитилел эге организацияларының ажылы эки. Олардан лекторлар С. Балаа, Б. Бумбажай, Б. Эренчин, Б.-У. Кыргыс, Ч. Хуруут, Г. Чалдыг болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг ажылы дээш мактадып турар.

СЭКП райкомунуң чанында 17 кижи составтыг илеткелчилер болгаш штаттан дашкаар лекторлар бөлүү ажылдап турар. Сөөлгү ийи чылда ол бөлүктүң кежигүннери 212-ден 301 чедир лекцияны номчаан.

Ажылчы чон ортузунга пропаганда база масса-политиктиг ажылдарның дээштиг хевири болуп турар, чаңгыс аай политхүннерниң ролю улгаткан. Политхүнде өске кандыг-даа хемчеглерни эрттирбес болдурганы масса-политиктиг ажылдарны система ёзугаар чорударынга дузалап, чоннуң хөй нуруузун, күш-ажылчы коллективтерни хары угда хаара тудар арганы берген. Чуртта, даштыкыда чугула болуушкуннарның дугайын чонга дүргени чедирип дыңнадырынга, коллективтиң мурнунда салдынган тодаргай сорулгалар-биле ниитилел-политиктиг айтырыгны холбап дүүштүреринге политхүннер эки идиг берип турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга айыттканы, чамдык кижилер боттарының чурттап турары хоорайында азы районунда ажыл-херектерниң дугайында бодаарга, оранчок ыракта өске күрүнеде чүү болуп турарын эки билир. Ындыг болганда лекцияның темазынга дүүштүр тодаргай сан, фактыларны ажыл-агыйдан, районда, республикадан алган чижектерден киирип, амыдыралдың дүүнгү, бөгүнгү медээлери-биле дыңнакчыларны сонуургадыры чугула.

Районда «Мөрен», Ленин аттыг совхозтарда, ИХК-ның чанында «Билиг» ниитилел эге организациялары кошкак ажылдап турар. Оларда лекция пропагандазының шынары куду, лекцияларның хөй кезии чоннуң сагыш-сеткилинге, негелделеринге дүүшпейн турар. Районнуң «Билиг» ниитилел организациязының 250 ажыг кежигүннери лекторлардан чүгле чүс хирези идепкейлиг ажылдап турар. Партия организацияларының талазындан лекторларны, агитаторларны болгаш политинформаторларны доктаамал ажылладыр ажыл ам-даа четпес организастаттынып турар.

«Чаа орук» совхозта, Эрзин ортумак школазында «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларының (даргалары К. Ч. Эренчина, Ч. С. Каганович) ажылының дуржулгазын районга нептередири, үстүнде шүгүмчүлеткен организацияларның олардан үлегерден алыры артык эвес.

Эки шынарлыг лекция дыңнакчыларга чүгле билиг бээр эвес, ол кижилерни бодандырып база өөредир. Оон аңгыда ол шынарак билиглиг болгаш культурлуг чугааның үлегери-дир. Мындыг афоризм кижи бүрүзүнге билдингир боор: дыңнакчы — суг-биле доллуруп каар сава эвес, а сөс-биле кыпсыр чырыткы-дыр. Лекторларга сөстүң чидиг, домактың сүүзүнүгү, дээштиг чугула.

В. САТ.

АДА-ИЕЛЕРГЕ УНИВЕРСИТЕТ

Эрзин ортумак школаның баазазында улусчу университет тургустунган-ла он үш чыл болган. Ол үениң иштинде ада-иелерге педагогиктиг билиглерни пропагандалаар талазы-биле ооң арга-дуржулгазы улгаткан. Сөөлгү чылдарда университеттиң ажылын школада математика башкызы, ында «Билиг» ниитилел эге организациязының кежигүнү, лектор Александра Монгушовна Ала удуртуп турар. А. М. Ала бодунуң бодалдарын, күзелин, өөрүшкүзүн, чедиишкинин чүгле өөреникчилери-биле эвес, ада-иелер-биле үлежип, сүмележип турар, кижилер-биле ажылдап билир дуржулгалыг башкы.

Университетти үндезилеп тургусканнарның бирээзи, хоочун башкы Анна Сереновна Хертектиң эгелекчи арга-методу аныяк башкыга деткимче болганы чугаажок. Александра Монгушовна кичээлге кээп турар дыңнакчыларның барык шуптузун кончуг эки билир. Тус-тус ада-иелер-биле беседалажып, сүмелешпишаан, өске башкылар-биле кады кижизидилге ажылынче ада-иелерниң сонуургалын, каттыштырарын, сураглыг педагог Сухомлинскийниң «Оглумга чагаалар» деп номун тыва дылче ниити күш-биле очулдургаш, ону номчуп сайгарылганы кылып келген. Эрткен өөредилге чылында болган дөрт кичээлдиң бирээзин беседа хевиринге эрттирген.

—Ындыг кичээлдерге ада-иелерниң идепкейи көдүрлүр, школа-биле харылзаазы быжыгар боор-дур-деп. А. М. Ала чугаалап турар.

Амыдыралдан чижектерни чугаалап, ада-иелерниң, ажы-төлүнүң бодун ап чоруурунда чедер, четпес талаларны дыңнакчылар илередип, өг-бүлеге уруглар кижизидилгезиниң дуржулгазын солчуп турары-биле кичээлдер эки түңнелди берип турар.

Александра Монгушовнага школада «Билиг» ниитилел эге организацияның оон-даа өске кежигүннери дузалажып турар.

Ажылдың чорудуунда деңдески чүве кайда боор. Лекцияга белеткениринге методиктиг литература, көргүзүг материалдары тып алыры нарын айтырыг. Чүге дизе дыңнакчыларның шынар составы, билиг-мергежили чаңгыс аай эвес. Ындыг аудиторияга бодамчалыг белеткел херек. Чаа, 1983–1984 өөредилге чылында «Оглумга чагааларны» уламчылап сайгарар болгаш оон дараазында көөр айтырыгны дыңнакчыларның саналы, сүмези-биле дилеп тывары улусчу университеттиң ректору, лектор Александра Монгушовна Ала планнап турар. Маңаа лекторнуң чогаадыкчы талантызы, өөреникчилерге болгаш ада-иелерге бараалгадыр быжыг билиг дээш чүткүлү көстү бээр. Лекцияның шынары дээрге-ле угаан-бодалдың шынары болур.

БИСТИҢ КОРР.

«СӨСТҮҢ КҮЖҮН БИЛИР МЕН»

Лекторлар — кедээде коммунистерниң солуттунмас дузалакчылары. Кедээниң ажылчилериниң ортузунга масса-политиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылдар чорударынга оларның үлүү улуг. Ооң чижээнге бистиң эмнелгеде «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының лекторларының ажылын көрээл. Дээди эртемниг эмчилер бисте шупту лекторлар. Чоннуң кадыкшылын камгалаар буянныг мергежиливис-биле чергелештир медицина темазынга лекцияларны чон ортузунга номчуп, амыдыралга таваржы бээр чамдык болуушкуннардан, аарыглардан үнүп каар чугула айтырыгларга билдингир харыыны чонга тайылбырлап, санитар-гигиена темаларынга (чамдыктарын атеизм талазы-биле холбап-даа турар бис) беседаларны, көргүзүг материалдарын ажыглап тургаш, номчуп турар бис.

Бистиң коллектив «Чаа орук» совхозтуң Сувураа сүт-бараан фермазын шефке алган. Күш-ажылчы бо коллективче амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчылары, библиотека, аптека ажылдакчылары, эмчилер комплекстиг үнүүшкүннерни каш-даа удаа кылдывыс. Ындыг үнүүшкүннерге чон сеткилинден өөрүүр, дараазында бригаданың келирин четтикпейн манаар, лекторлардан, келген даргалардан салыр айтырыгларын белеткеп алган болур.

Красноярскиниң медицина институдун 1970 чылда дооскаш, Бай-Тайганың Шуй участок эмнелгезинге күш-ажылчы базымым эгеледим. Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксы, база катап Тээлиизээш чоп аразынга ажыл-амыдыралым оруу узап, ам бо хүннерде Эрзин суурда уламчылап турарым бо. Лектор стажым күш-ажылчы стажым-биле чажыт. Тускай эртемим эмнелге херээ-даа болза, район эмнелгезинде рентгенолог чогундан ол мергежилди бүрүн харыылап турар мен. Дуржулгалыг эмчи-лекторлар Н. В. Эренчина, Н. Д. Ооржак болгаш оон-даа өскелер аныяк эмчилерге лекция номчуурунуң, аңаа белеткениринин чажыттарын айтып берип, боттары чүгле харыылаар участоктарынга эвес, районнуң бүгү суурларынга аалдап барып турар.

Сөөлгү үеде алкоголизм болгаш таакпылаар чорукка удур лекцияларны номчугуладым. Мурнуку чылдарга деңнээрге таакпыны каарынга туралыглар көвүдээн, тускай эмнерни бижидип ап, таакпыны каарының аргаларын сүмележип турарлар. Чамдык эштер мээ чурттап турар бажыңымга-даа арга, сүме айтырып кээп турар. Олар-биле күзелдиим-биле беседалажып, эш хуунун-даа чагыг-сүмезин бээр-дир мен. Ол-ла темага санбюллетеньнерни үндүргүлеп турар бис.

Чоннуң кадыкшылын быжыглаар дээш демиселге чон-биле бир демниг ажылдаары эки түңнелди бээр. Ынчан сөстүң күжү билдине бээр.

А. АРТАА,
район эмнелгезинде рентгенолог лектор.

Фрунзениң «Киргизавтомаш» заводунуң коллективи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң 25 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышты калбарткан. Продукцияның шынары дээш демисел, мурнакчы дуржулганы нептередири, дагдыныышкын шимчээшкини коллективтиң ажылының кол угланыышкыны апарган. Садып алыкчыларга продукцияны чогуур үезинде, план ёзугаар чорудуп берип турар. Заводка кылган автосамосвалдарны республиканың кедээ ажыл-агыйынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: чурттуң хову-шөлдеринче чорудар продукцияны заводта белеткеп турары.

Г. БЕГЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаcontaining.

ШУДУРГУ АЖЫЛДААРЫНДАН ХАМААРЖЫР

Шакта-ла 250 пассажирни эрттирер чаа аэровокзалдың тудуун чер ажылдары кылыр тудуг эргелели чорудуп турар. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур ол объектиниң тудуун доозуп, ажыглалга киирерин эргелелдиң коллективи шиитпирлээн.

Ук аэровокзалдың төлевилелин Красноярск хоорайның «Сибирьаэропроект» институду кылып күүсеткен. Тудугнуң сметада көрдүнген өртээ 1 млн. 400 муң рубль, ооң иштинде тудуг-монтаж ажылдары 900 муң рубль хире түңнүг. Арткан акша-хөреңги вокзалдың девискээрин чаагайжыдарынга көрдүнген.

Чаагайжыды туттунган бо аэровокзал ажыглалга киирерге көрүштүг чараш база бир объект немежир, ооң иштики интерьеринде болгаш даштыкы хевиринге национал мотивтерни ажыглап кылыр. Пассажирлерге болгаш аэропорттуң ажылдакчыларынга таарымчалыг байдал тургустунар.

Ук аэровокзалдың бажыңының төп кезии 4 каът, а уштары ийи-ийи каът болур. Төп кезээниң бирги, ийиги каъдынга пассажирлерге залдар, аңаа билет садар кассалар, медээлер бюрозу турар. Үшкү, дөрткү каъттарны аэропорттуң администрациязы, албан-хаакчылары ээлээр.

Аэровокзалдың ийи уштарында бирги, ийиги каъттарга ачы-дуза ледирилгезиниң албаны болур. Аңаа парикмахерская, медпункт, чаш уругларлыг иелерге болгаш депутаттарга өрээлдер турар.

Чаа аэровокзалга пассажирлерни культурлуг хандырарынга эптиг байдал тургустунар. Вокзал амгы үениң чаа эт-херекселин-биле дериттинген, пассажирлерниң дыштанылгазынга таарымчалыг болур.

Эрткен 8 айларда ук объектиниң тудуунда 215 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары шиңгээдип алдынган. Ол дээрге, планнаттынганындан 125 муң рубльдиң ажылдары чедир кылдынмаан болуп турар. Объектиниң тудуун чер ажылдары кылыр тудуг эргелелиниң В. Н. Бушмановка удурткан 13 кижи составтыг бригадазы чорудуп турар.

Эргелелдиң кол инженери А. Л. Оюн, участок начальниги В. В. Озерский база бригадир В. Н. Бушманов-биле ужурашкаш, бо объектиниң тудуу план-графиктен чүге озалдап турарының дугайында чугаалаштывыс.

Объектини материал-биле хандырары ылангыя июнь, июль айларда уээктелип турган. «Тудуг кезектери» комбинаттан демир-бетон конструкцияларны четче бербейн саадаткан, ындыг конструкциялар-биле чүгле августа эки хандырып эгелээн.

Тууйбу-биле хандырылга база ындыг-ла эки эвес турган. Материалдар чогундан бригадалар ажыл чок аңаа олурар ужурга-даа таваржып турган.

Ажылды саададып турар чүүл: бо тудугда ажылдап турар суургалыг ийи кранның үрелири хөй, кайы-бирээзи бола ажылдавайн турар. № 14 механизация эргелелиниң суургалыг краннар участогу (начальниги В. И. Смолин) краннарның деңдески ажылдаарын хандырбайн турар.

Чаа аэровокзал тудуу Тываның 40 чыл оюнга таварыштыр ажыглалга киирери көрдүнген чугула объект. Ынчангаш партия, совет органнарның талазындан база деткимче-дузаны көргүзүп турар. Сөөлгү үеде материал-биле хандырылга экижээн, объектиниң девискээринде тууйбу, демир-бетон кылыгларны хөйү-биле дүжүрүп каан, бригадаларның ажылдаарынга четчир.

В. Н. Бушмановтуң бригадазында чүгле 13 кижи бар. Бо чугула объектиде ажылчын күш чедишпейн турар. Ынчангаш № 81 тудуг эргелелинден Н. П. Купцовтуң мурнакчы бригадазын база бээр чоруткан, августа оларның бригадазы 8 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген, амгы үеде олар эки темпилиг ажылдап турар.

Сагылга-чурумга хамаарыштыр айтырыгга эргелелдиң кол инженери А. Л. Оюн мынчаар харылаан:

— Бригадир В. Н. Бушмановту эргелелдиң удуртулгазы мастерже деппидипкен, ол мастерлеп элээн ажылдаан. Ол үениң дургузунда бригадага каш-даа бригадир солушкан, ол чорук бригадага салдарлыг болганы чугаажок. Бригада кежигүннериниң талазындан ажыл шагы үзер, прогул кылыр таварылгалар көвүдей берген, сагылга-чурум сулараан. Ол дээрге ажылга чидириг, планныг онаалдаларны күүседиринге шаптыктап турар. Ынчангаш бистиң эргелелдиң администрациязы бригадада сагылга чурумну эдер, ажылды экижидер сорулга-биле бригадир В. Бушмановту эрги бригадазынга август төнчүзүнде катап бригадирледип каан. Ам байдал экижир боор деп манап турар бис. Кижи бүрүзүнге хамаарыштыр алыр болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 100 хуу күүсеттинип турар. А бир эвес бригадада сагылга-чурум эки турган болза, ажылдың бүдүрүкчүлүү оон-даа бедик турар ийик.

Шупту-ла багай деп болбас. Үлүг-нормазын ажыр күүседип турар тудугжулар бар. Оларга электросварщик В. Г. Медниковту, бызаңчы-бетонщиктер Н. И. Родинни, А. С. Батоловту болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур—деп, Анатолий Лакпаевич тайылбырлаан.

Бо чугула объектиде амгы үеде В. Н. Бушмановтуң, Н. П. Купцовтуң бригадалары демниг ажылдап турар. Бригадаларның мурнунда сорулга белен эвес. Бо чылдың төнчүзүнге чедир аэровокзалдың корпузунуң хаалгалары бүрүн дооскаш, улуг соок келир мурнунда объектиге чылыгны киирер болгаш иштики ажылдарны чорудары-биле шеверлекчилерге дужаары көрдүнген.

А аңаа чедир арткан ажылдарның хемчээли улуг. Эрткен 8 айларның планындан чедир кылдынмааның катай алырга, ам-даа 270 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыры негеттинип турар.

Н. ООРЖАК.

КАЙГАМЧЫК УС-ШЕВЕР

Сүрүң Салчакович Сендажы Бай-Тайга районнуң Тээли суурда чурттап, ажылдап турар. Ону улус, төрүмелинден ус-шевер кижи деп чугаалажыр. Шынап-ла, ол он беш харлыг оол тургаш-ла чазанып эгелээн. Эң-не баштай үлгүүр чазап алган, а ооң соонда мөңгүн чулар, чүген, ээр дээш чазавас эди чок болган. Харын-даа чонар-даштан дириг амытаннар дүрзүзү сиилбип турар апарган. Улуг улус ооң кылган чүүлдерин магадап, кайгап чугаалажырын дыңнааш, оол улам хей-аът кирип, чазанырынга улам хандыкшый берген. Ооң кылып алган чүүлдерин хой, өшкү, моддуруга, шары-биле-даа садып апаар болган. А чонар-даштан кылган чүүлдерин садыгга дужаарга, ол үениң эрги акшазы-биле 140 акша болган. (Чонган чүүлдерни ынчан садыгга дужаар турган.).

«А» деп үжүктү С. С. Сендажы Чайлаг школазынга өөренип бергеш, таныш алган. Чайлаг школазындан өске кандыг-даа класс дооспаан.

18 харлыында тудугга ажылдай берген. Кады ажылдап турган эштери ооң ажылга кызымаан, уран-шеверин эскерип көргеш, ону чазаныр черге ажылдадып эгелээн. Ол аңаа эжик-хаалга, кастак, соңга, өг ыяжы дээш хөй-ле чүүлдерни чазап турган. Дарганнаар ажылды эки билир кижи-дир: шүнчүк, шоочадан эгелээш, демир суугулар, хоолайлар дээш-ле кылбазы чок. Игил, хомус, бызааңчы аймаан база кылып билир. Соңгы шилдеп турда мырыңай мастер. Ол үеде шилди буспайн, дүрген болгаш чараш кылдыр шилдептер кижилер ховар турган. Мындыг янзылыг тудуг ажылдарынга ол чээрби чеди чылдарның иштинде, үзүктел чок ажылдап келген. Бодунуң ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле эш-өөрүнүң, хөй-ниитиниң хүндүткелин чаалап ап келген. Ол дугайын ооң шаңнатканы хөй-хөй хүндүлел бижиктер чугаалап турар.

Амгы үеде С. С. Сендажы Тээли суурда күрүне банкызында таңныылдап ажылдап турар. Ол харысалгалыг ажылда база макталдыг ажылдап чоруур. Сүрүң Салчаковичиниң ниити күш-ажыл стажы ам 35 чыл боол турар.

Ол—беш уругларның эргим ачазы. Улуг оглу адазының изин баскан тудугжу, уруу Ак-Довурак хоорайда аптекарь. Оглу Борис механизатор, Алешазы тоску, Улязы аллыгы класстарның өөреникчилери, хеймери чаа чеди харлаан. Хоочун ишчи ада ажы-төлүн база күш-ажылга ынак болурунга кижизидип чоруур.

С. САЛЧАК.

МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫҢ ДАЙЫНЧЫЛАРЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш СЭКП Тыва обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери, күш-ажылчы коллективтер бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

Ажылчы чоннуң ортузунга эң ылангыя чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле партияның сөзүн бүгүдеге чедирериинге агитаторларның, политинформаторларның, илеткелчилерниң ролю улуг. Совхозтуң парткому бо талазы-биле кылып чорудар ажылдың планын тургузуп, бадылаан.

Агитаторларның, политинформаторларның, илеткелчилерниң сургаалда хуралдарын эрттирип, кылып чорудар лекцияларын, беседаларның темаларын, масса-политиктиг ажылдың кол угланыышкынын тодараткан. Ол ышкаш мал чеми белеткелиниң база дүжүт ажаалдазының үезинде социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнал-мактаалдарның хемчеглерин ажылдап кылган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаалашканы «Партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының чугула айтырыглары» деп доктаалын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының сески сессиязынга хүлээп алганы «Күш-ажылчы коллективтер болгаш бүдүрүлгелерни, албан черлерни, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хоойлузун, Пленумга СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң ханы утказыг делгеренгей чугаазын болгаш чурттуң, совхозтуң мурнунда салдынып турар эң чугула сорулгаларны шиитпирлээринче, ажылда бар четпестерни дарый чайладырынче угланган ажылдарны бистиң совхозтуң аңгы-аңгы коллективтеринде партия эге организациялары доктаамал чорудуп, сүт-бараан фермаларынче, ыраккы малчыннарже, хову-шөлдүң ажыл-ишчилеринче агитаторларны, политинформаторларны, илеткелчилерни чорудуп турар.

Чоң ортузунга лекцияларны, беседаларны доктаамал чорудуп турар агитаторларга Д. Х. Демчик, Д. А. Ховалыг, Ш. К. Коңгаржап, Н. Л. Кылын-оол, К. А. Лецмаа болгаш өскелерни-даа хөйү-биле адап болур. Лекциялар, беседалар кылырындан аңгыда агитхуулустарны, көргүзүг самбыраларын, хүн бүрүнүң көргүзүглерин үндүрүп, четпестерни өй-шаанда илередип турар.

Совхозтуң бүгү-ле идеология активиниң мурнунда кандыг сорулгалар туруп турарыл? Бирги ээлчегде он бирги беш чылдың үшкү—өзек чылының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир, Совет Тываның 40 чыл болур оюн төлептиг уткуур, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш камналга чурумун шыңгыы сагыыр, ажыглаттынмайн турар курлавырларны ажыглаары, бойдусту камгалаары дээш оон-даа ыңай.

О. КАРА-САЛ,
агитатор.

ГИДРАВЛИКА БОЛГАШ ЭНЕРГЕТИКА

Гидравликтиг шинчилелдер талазы-биле Делегей ассоциациязының (ГШДА) XX конгрези ажылын Москвада эгелээн болгаш ол хурал сентябрь 9-ка чедир уламчылаар. Делегейниң 40 ажыг чурттарының төлээлекчилери ында киржип турар. Конгресстиң Москвада эртип турары совет гидравлика эртеминиң ат-алдарының өзүп турарын херечилеп турар. ГШДА-ның XX конгрезиниң оргкомитединиң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министриниң оралакчызы Н. Лопатин ПМА-ның корреспондентизинге ол эртемниң чедиишкиннериниң дугайын чугаалап берген.

— Гидравлика эртемниң (суук чүүлдерниң шимчээшкининиң дүрүм ёзугаар хөгжүлдезиниң дугайында эртем) теория талазы-биле баштайгы үндезиннерни ажылдап кылырынга улуг салыышкынны XVIII чүс чылдың эгезинде эртемденнер, Петербургтуң Эртемнер академиязының кежигүннери Михаил Ломоносов, Даниил Бернулли, Леонард Эйлер олар киирген. Россияга гидравликтиг шинчилелдер ооң соонда чедиишкинниг хөгжүп эгелээн.

Ылангыя Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда аңаа улуг көдүрлүүшкүн чедип алдынган. Ол чорук Россияны электрижидериниң ленинчи планын ёзугаар электри станцияларын тудары-биле болгаш суггарылганың улуг ажылдарын чоруткаңы-биле. Ак-Далай—Балтийниң болгаш Москва аттыг каналдар ышкаш суг ажыл-агыйының баштайгы улуг хевирлерин тургусканы-биле тайылбырлаттынар.

Ажык суггарылга бугаларының гидравликазын өөренири, сугнуң күштүг агымының деске эвес шимчээшкининиң дугайы, сугнуң бадары дериглелериниң адаккы талазынга энергияны эвээжедириниң, турбиналарның болгаш насостарның гидравликазын аштап-арыглаары болгаш оон-даа өске айтырыгларже совет специалистерниң кол ажылы Ада-чурттуң Улуг дайынынга чедир үеде угланган турган. Чер адааның сугларының шимчээшкининиң гидромеханиктиг теориязының талазы-биле айтырыглар ынчаң ажылдап кылдынган турган. Ынчаардагы кылдынган дыка хөй ажылдар эртемниң алдын шыгжамырынче кирген.

Дайын сөөлүнде бистиң чуртувуска суг болгаш гидроэнергетика курлавырларын шиңгээдип алыр талазы-биле ажылдар уламчылаан. Волгага, Камага, Днепрге, Ангарага хөй-хөй ГЭС-терни, Енисейге, Вахшка, Нарынга, Зеяга болгаш оон-даа өске хемнерге күчүлүг электростанцияларны тудуп тургускан бис. Гидравликтиг, чылыг болгаш атомнуг энергетиканың бедик хөгжүлдези өске-даа адырларга улуг салдарны чедирген.

Судно чоруурунуң, судно көдүртүрүнүң, транспорттуң өске-даа дериглелериниң төлевилеллерин ажылдап кылырынга чаа-чаа шиитпирлер хүлээп алдынган. Хемнерниң суун бассейннер аразынга шилчидип турарының, улуг, биче сугларының гидравликазының талазы-биле шинчилел ажылдарын амгы үеде чорудуп турар.

— Николай Алексеевич, Сибирьде улуг-улуг ГЭС-терниң тургустунуп турары-биле холбаштыр кандыг-кандыг шинчилел ажылдары чоруттунуп турарыл?

— Сибирьниң кадыг агаар-бойдус байдалдарында ооң терең суглуг хемнеринге улуг-улуг ГЭС-терни тудуп тургузары гидротехника эртеминиң болгаш дузалал гидравликаның мурнунга хөй-хөй сорулгаларны салган. Ол айтырыгларга— улуг бедиктерден бадып турар сугнуң энергиязын эвээжедири, гидравлика айтырыглары болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Оларга немеп каар чүүлдерге: чазын баткан хөй саңныг дошту ол дериглелер дамчыштыр эрттирери, сугну даг породаларындан арыглаары болгаш оон-даа өске айтырыглар хамааржыр. Ол бүгүнү бистиң эртемденнеривис чедиишкинниг шиитпирлеп турар. Чурттуң кол-кол эртем төптери — гидротехниканың Б. Е. Веденеев аттыг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду, «Гидропроект» институттуң С. Я. Жук аттыг эртем-шинчилел сектору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оон-даа өске институттары ол ажылдарже хаара туттунган.

— Ленинград хоорайны суг халавындан камгалаар талазы-биле эң чаа комплекстиң тудуу амгы үеде чоруп турар болгай. Ооң узуну— 25 километр ажыг. Ол комплексти тургузарынга хамаарыштыр гидравликтиг кандыг шинчилелдер чоруттунганыл?

— Ленинградтың сугдан ол камгалалын төлевилээр мурнунда ол хоорайның тургустунуп келгенинден бээр (1703 чыл) болгулаан 250 ажыг үерни шинчилээн, Нева хемниң болгаш Финн мугулдуруңун ниити байдалының программазын белеткээн. Ол ажылдарның болгаш аңаа хамаарыштыр ажыглаар гидравликтиг болгаш математиктиг хевирлерни ажыглавышаан, ол тудугларның турар черин, составын, байдалын тодараткан чүве болгай. Суг эрттирер дериглелерниң тудуун аңаа-даа үеде болгаш үерлээшкин-даа үезинде ол черниң ажыглалын улам экижидериниң айтырыы ында көрдүнген.

Ол комплекстиң тудуунга хамаарышкан айтырыгларны тодарадыры-биле Ленинград хоорайда гидравликтиг шинчилел ажылдарын сес чыл дургузунда чорудуп турар. Ам ында чиигине гидравликтиг модельди тургузуп турар. Ооң хемчээлиниң улуун тодарадыры-биле чугаалап каар чүүл болза, ол модель 75Х150 метр хемчээлдиг тускай павильонда турар.

Ол чаа модель болза, чүгле мооң мурнундагы хүлээп алган шиитпирлерни тодарадыр эвес, а тудугнуң хуусаазын кызырар болгаш ажылдың хемчээлин эвээжедир талазы-биле сүмелерни безин берип болур. «Далайдан камгалалдың» бирги ээлчээн Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнда ажыглалга киирери көрдүнген.

— Атомнуг электростанцияларның айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле ажылдарга гидравлик-специалистер канчаар киржип турарларыл?

— Атомнуг станцияларга аварияларны болдурбас талазы-биле камгалал системаларының бүзүрелдиг ажылдаарынче, ол станцияларның кандыг-даа таварылгаларда айыылдыг чоруун болдурбазынче кол кичээнгейни бистиң чуртувуста угландырып турар. Ындыг байдалдарда тургустунуп болур дыка хөй ажылдар гидравликтиг болуушкуннарга хамааржыр болгаш айыыл чок чорукту хандырарының чамдык системалары гидравликтиг болганда, атомнуг электри станцияларының айыыл чок чоруун хандырарынга гидравлика база кол рольду ойнап турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозунуң чамдык институттарында болгаш лабораторияларында чогуур шинчилел ажылдарын чорудуп турар.

— Делегейниң экономика болгаш эртем-шинчилел ажылдарының талазы-биле кады ажылдажылгазынга, ооң иштинде энергетика талазы-биле, совет гидравлика эртеминиң ролю кандыгыл?

— Ындыг кады ажылдажылганы ССРЭ хөй-хөй чурттар-биле чорудуп турар. Ылангыя эң чоок харылзааларны акы-дуңма социалистиг чурттар-биле чорудуп турар бис. Энергетиканың, гидравликаның айтырыгларының эртем-техника талазы-биле ажылдап кылыышкыннарын ЭДЧ-ниң иштинде чорудуп турар бис. Социалистиг акы-дуңма чурттарынга энергетика объектилерин тудар талазы-биле улуг дузаны Совет Эвилели чедирип келген болгаш моон-даа соңгаар чедирер апаар.

Хөгжүп орар чурттарның энергетиказын хөгжүдеринге улуг дузаны бистиң чуртувус көргүзүп келген. Делегейде эң улуг плотиналарның бирээзи—Асуан болгаш Евфрат плотиналарының гидравликтиг бүгү шинчилелдерин совет лабораторияларга эрттиргени — бистиң эртем болгаш техникавыстың кайы хире бедикче көдүрлүп үнгенин херечилеп турар-дыр.

Гидравлика айтырыглары-биле кады энергетиканың хөгжүлдезиниң талазы-биле сайзыраңгай капиталистиг чурттар-биле бистиң харылзааларывыс болза бот-боттарывыска ажыктыг солчулгаларга хамааржып турар.

Евгений ЕГОРОВ.

«ПЕНСИЯЛААН КИЖИ— КЫРААН БЕ? ОЛ ЫНДЫГ ЭВЕС БООР»

Кижиниң амыдыралының пенсия үезин социологтар «үшкү назын» деп адаан. ССРЭ-де назы дөгүй берген кижилер — улуг социал бөлүк: назылап кырааныныи пенсиязын 35 миллион кижи, азы чурттуң сес чурттакчызының бирээзи-ле ап турар.

— Пенсиялай берген кижини кырган кижи дээриниң дугайында бодалды хамыктың мурнунда буруу шавар дээн мен —деп, ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга **ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Социологтуг шинчилелдер институдунуң назы дөгүй берген чон айтырыгларының бөлүүнүң удуртукчузу Владимир ШАПИРО** чугаалаан — Шынапла: 60 хар четкен эр кижини азы 55 харлыг херээжен кижини кырганнар деп алап болур бе? Чогум-на ындыг назыларда тус-тузунда 25 болгаш 20 чыл күш-ажыл стажтыг турган, кижи ниитилелдиң мурнунга бодунуң хүлээлгезин мораль талазы-биле күүседипкен болур болгаш ол ачы-хавыязы дээш дыштанып чорup болур деп Совет күрүне санап турар.

— Шынап-ла, ооң-биле пенсионерлер боттары болганчок-ла чөпшээрешпейн турар: статистиканың сан-түңнерин ёзугаар алырга, пенсия назы четкен үш совет кижиниң бирээзи-ле ажылын уламчылап турар. Ол чүткүлдү чүнүң-биле тайылбырлап болурул?

— Пенсия назы чедери ажылын уламчылаарынга шаптык болбас болганда, пенсионер, бир эвес кадык-шыырак болгаш ажылдаксаар болза, эргезин ажыглап, бажыңынга анаа дыштанып орган херээ чок болбайн канчаар. Ооң-биле кады бистиң күрүневис ажылчын күжү чедишпезин барымдаалааш, пенсионерлериниң күш-ажылын мактап турар. Ынчалза-даа бо айтырыгны чүгле экономикага, улус ажыл-агыйының херeглелдеринге сыдагаар болза, шын эвес болур ийик дээрзин демдеглеп каайн. Пенсия назылыг кижи профессиязындан, эртем-билииндеи хамаан чокка ажыл-ишчи дуржулгалыг, амыдырал-чуртталга талазы-биле ханы билиглиг болгай, оларын ол өске кижилерге дамчыдып берип болур.

Дооспаан чогаадыкчы планнары, хөй чылдар дургузунда кады ажылдап чаңчыккан кижилери-биле харылзажып болур аргазы ажылдаарынче пенсионерни албадап турар деп социологтуг шинчилелдер көргүскен. Кончуг күштүг чылдагаан — ажыктыг болур дээн күзел болур. Чааскаанзыраарындан коргары, амыдыралдың шөлээн апаары кижиниң чаңчыккан байдалын өскерткеш, кадыкшылды баксырады бээр боор дээн айыылзыныышкын ышкаш ындыг чылдагааннар база бар. Ажылдавайн барган сөөлүнде кандыг боор-дур деп айтырарга, «дүрген чорup орган поездиден уштунуп чыдып калган» ышкаш боор-дур деп, бир пенсионер харыылаан.

Адак сөөлүнде, материал талазы-биле бодалдар, материалдыг сонуургал база бар. Пенсия назы четкен кижи бодунуң ооң мурнунда кылып турган ажылын күүседип тургаш, дыка хөй таварылгада чүгле шалыңын алыр эвес, харын пенсиязын база алыр болгай.

— Ынчаарга пенсия «үшкү назында» анаа-ла материалдыг хандырылга эвес-тир. Ажылдап чораан, ынчалза-даа ам-даа кырываан кижилерге пенсия хостуг үе берген. Ол хостуг үени канчаар ажыглаарыл деп тускай онзагай айтырыг тургустунуп келир.

— Характер талазы-биле аңгы-аңгы кижилер пенсия үезиниң амыдыралын база аңгы-аңгы кылдыр көөр. Ажылдавайн турар пенсионерлериниң барык-ла чартык хирези бажың ажыл-агыйы кылыры-биле улуг уруг-дарыынга дузалажып турар, ынчангаш оларга уруг-дарыының ажы-төлүнүң дугайында сагыш салырынга үе шуут четчир. Оон өске пенсионерлер бодунуң мурнунда ажылдап турганы бүдүрүлге азы албан черинде, чурттап турар черинде хөй-ниити ажылынга киржип турар, чижээлээрге, солуннар болгаш журналдар чагыдырып, уругларның дыштанылгазын организастаарынга дузалажып турар болгаш оон-даа өске.

Дыка хөй кижилер кыраан назының мурнунда чай чок болгаш четтикпээн күзелдерин боттандырарының: сонуургалын ёзугаар аян-чоруктар кылырының, номчуттунарының, кино болгаш театрлар, клубтарже баарының үези кылдыр көрүп турар. Ынчаарга назы дөгүй берген элээн хөй кижилер ажы-төлүнден экономика болгаш девискээр талазы-биле аңгыланырынче чүткүп турары онзагай чүүл болуп турар.

— Ол талазы-биле чамдык кижилерниң кыжырып турары орай ашак-кадай болчурунуң айтырыын силер канчаар көрүп турар силер?

— Ол мырыңай хөй чүве-дир. «Аныяанда» ашак-кадай болчурунуң кол чылдагааны ынакшыл болуп турар болгай, ынчаарга назы дөгүй бергеш, хууда амыдырал тургузуп турар таварылгаларда өске кижиниң дугайында сагыш салырының эргежок чугулазы, чааскаанзыраарындан чайлаар дээн күзел чугула улуг рольду ойнап турар. Ынчан сагыш-сеткилиниң хайныгарын, ынаан, аажы-чаңнарының болгаш бот-боттарының сонуургалдарының дөмейин база барымдаалап турар.

Амыдырал идепкейлиг, ажыл-чорудулгалыг, янзы-бүрү болур болза, ол эки болур. А назы дээрге хамаарылгалыг билиг-дир. 65 хар ажа берген дыка хөй кижилер кырганның стереотиптиг чуруундан «бодун танывастар»: олар боттарын ортумак назылыг дээр болгаш күш-шыдалының чечектелиишкининде турар бис деп бүзүрээрлер дээрзин социологтуг шинчилелдерниң бирээзи көргүскени таварылга эвес.

Беседаны Елена ПЕРЧЕНОК чоруткан. (ПМА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Таңды районнуң улус судунуң улус судьязы Любовь Петровна Рожкованың өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың сентябрь 6-дагы Чарлыын ёзугаар ону хуусаа бетинде ажылындан хостаан.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ИДЕГЕЖИЛГЕ СОРУЛГАЛАРЫНГА

Бистиң үевисти «информастыг частыышкынның үези» деп адап турары таварылга эвес. Бөмбүрзектиң бүгү диптеринге хүннүң-не 500 миллион телевизорлар көргүзүп, 1,3 миллиард радиоприемниктер ажылдап, чүгле хүннүң үнер 450 миллион экземпляр солуннар парлаттынып турарын чугаалаарга-ла четчир. Массалыг информацияның ол национал каналдарын дамчыштыр боттарының чурттарының-даа дугайында, өске-даа күрүнелерниң дугайында болгаш делегейде болуп турар чугула болуушкуннар-даа дугайында хөй-хөй медээлерни кижилер билип ап турар. Хамыктың мурнунда ол медээлерге үндезилээш делегей политиказының дугайында калбак массаларга ниити билиишкин төрүттүнер.

Ооң-биле кады «даштыкы» информацияның хемчээли база өзүп турар. Даштыкы аудиторияже радиодамчыдылганы бөгүнде 80 чурттар чорудуп турар. Чүс ажыг күрүнелер делегей дециелинге информацияны нептередип турар телеграф агентстволарлыг болгаш оларның саны өспүшаан.

Ынчангаш информация талазы-биле солчуушкун айтырыгларын делегейниң хөй-хөй организацияларында, ооң иштинде КНО-да болгаш ооң органнарында, ЮНЕСКО-ла, каяа-даа каттышпааннар шимчээшкин органнарында чугаалажып турар апарган. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинки чөвүлел хуралга база Белградка болгаш Мадридке дараазындагы ниити-европа ужуражылгаларга олар чидиг маргылдааның кол чүүлү болу бергилээн, ол солчулга чугаалажылгаларының үезинде «масс-медиа» айтырыгларын янзы-янзы көөр принципиалдыг ийи туруш тыптып келген.

Ол айтырыглар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш социалистиг чурттарның туружу информация-биле солчуушкун талазынга бүгү күрүнелер делегей каттыжылгазының чүүлдүг деп көргени принциптерин болгаш норма-чижектерин удуртулга болдурган [illegible] үндезилеттинген. КНО-нуң Уставы, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызы дээн ышкаш ындыг кол документилерниң негелделери, тайбыңны болгаш бот-боттарын билчирин быжыглаарын делегейге информация солчуушкунунуң кол сорулгазы кылдыр чарлап, милитаризмни, расизмни, а ол ышкаш өскениң херектеринче холгаарлаашкынны пропагандалаар чорукту буруу шаап турар конвенциялар болгаш декларациялар информация кавызынга долузу-биле тайылбырлаттынган турар ужурлуг.

Информастыг солчуушкунуң делегейге чогум-на ындыг эрге-дүрүм баазазын болгаш аңаа хамаарышкан хүлээп ап турар документилерниң эң дээштиин быжыглаарын ССРЭ бодунуң талазындан чедип ап турар. «Тайбыңны болгаш улустар аразынга бот-боттарын билчирин быжыглаарынга, кижиниң эргелерин хөгжүдеринге болгаш расизмге, апартеидке база дайын-чааже күткүүшкүнге удур демиселге массалыг информация чепсектериниң акша-хөреңги салыышкынынга хамаарышкан кол принциптер дугайында декларацияны» совет инициативазы ёзугаар ЮНЕСКО-га 1978 чылда хүлээп алган.

Хельсинкиге ниити-европа чөвүлел хуралының актызы улуг ужур-дузалыг болуп турар. Херектиң ужуру болза эң сайзыраңгай 35 чурттарның дээди удуртукчуларының ат салганы документиге информастыг харылзааларның айтырыгларының талазы-биле тускай кезекти төөгүде бир-ле дугаар кииргенинде эвес. Кол-ла чүве — социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелерниң төлээлекчилериниң ол талазы-биле боттарының кады ажылдажылгазының тодаргай угланыышкыннарын бир-ле дугаар дугурушканы болур. Ол чорук тайбыңны болгаш улустар аразынга бот-боттарын билчирин быжыглаарынга база улустарның культура талазы-биле байыырынга дузалаар.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг чурттарның информастыг ажыл-чорудулгазы чогум-на ол сорулгаларга бараан болуп турар. Совет күрүне информация талазы-биле бодунуң органнарының мурнунга ооң даштыкы политиктиг угланыышкынындан үнүп турар айтырыглардан өске айтырыглар салбайн турар. Делегей байдалын нарыыдадыр, өске улустарның амыдыралының дугайында меге-хоп тарадыр, оларның иштики херектеринче холгаарлаар оралдажыышкыннар совет парлалгага, радиога, телевидениеге чүүлдешпес.

Империалистиг күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ сыр өске угланыышкынны чорудуп турар. «Парлалганың хостуу», «Информацияның болгаш идеяларның хостуг агымы» деп хоозун лозуңнар-биле шыырынмалаттынып алгаш, делегей эргезиниң принциптерин болгаш делегейге хөй-ниитиниң хүлээп көргени документилерниң негелделерин информация талазынга нептеретпес дээш олар туржуп турар. Хельсинкиниң Түңнел актызынга америк президентиниң ат салганынга чөрүштүр Каттышкан Штаттар социализм чурттарынга удур хемчээлиниң талазы-биле деңнээр чүве чок пропагандистиг чамдык кампанияларны сөөлгү чылдарда калбарткан. Ол бүгү кампаниялар — «ССРЭ-де кижи эргелерин хажыдып турарының дугайында-даа» азы «делегей терроризминге социалистиг чурттарның хамаарылгазының-даа дугайында» чугаа чоруп турза,— олар барымдаа чок, шын эвес, хоп-меге чүүлдерде үндезилеттинген.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп турар чурттары барыын чүктүң «сөс монополияларындан» ёзулуг каражадап турарлар, чүге дизе массалыг информацияның чепсектериниң хөгжүлдезиниң деңнели оларда дыка куду. Ол күрүнелерниң хөй-хөйү боттары информастыг агентстволары безин чок болуп турар. Ону ажыглап алгаш, барыын чүктүң телеграф, радио-телевидение корпорациялары хөгжүп турар чурттарны информация-биле эндере хандырып, делегей болуушкуннарын болгаш Азия, Африка база Латин Америка чурттарының улустарының амыдыралын хажыда аарак көргүзүп турар.

Мооң-биле холбаштыр империализмниң информация бээр талазы-биле кайы-хамаан чок турамык чоруун соксадыр дугайында болгаш күрүнелерниң бот-башкартынар болгаш эргезиниң принциптеринге, шын барымдаалыг медээлерни бээринге үндезилеттинген делегейниң чаа информастыг чурумун тургузар дугайында айтырыгны хөгжүп турар чурттар чидии-биле тургузуп турар. Совет Эвилели болгаш социализмниң өске-даа чурттары ол дүрүм ёзугаар негелделерни идепкейлиг деткип турар. Ынчалзажок амыдыралга ооң боттаныышкыны капиталистиг күрүнелерниң, ылангыя АКШ-тың талазындан удурланыышкынга таваржып турар. КНО-нуң Кол Ассамблеязының сөөлгү, 37-ги сессиязынга делегейниң чаа информастыг чурумун деткээн резолюцияга Каттышкан Штаттар удур бадылаан болгай.

Массалыг информацияның амгы үеде чепсектериниң күчүлүг потенциалы улустарның бот-боттарын билчириниң депшилгезиниң херээнге бараан болган турар ужурлуг — ССРЭ-ниң принципиалдыг туружу ындыг. Чөптүг, шынчы информация тайбыңны болгаш бүзүрежилгени быжыглаарының сорулгаларынга, кижи төрелгетенниң тайбың болгаш найыралдыг чурттаарынга дузалаарынга, амгы үениң чидиг айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге бараан болган турар ужурлуг.

Юрий КАШЛЕВ,
төөгү эртемнериниң доктору.

(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ДУЗАЗЫ

СОФИЯ. Плевенниң «Саня» фабриказы даштыкы хеп трикотажының ээлчеглиг бөлүүн ССРЭ-же чүдүрүп чоруткан. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ол коллектив совет чагыкчыларга 1,3 млн. кылыгларны чорудуп бээр.

Ол фабрика Болгарияда болгаш ооң кызыгаарларының даштында-даа продукцияның чүгле бедик шынары эвес, харын база калбак ассортиментлии-биле сурагжаан. Бүдүрүлге даңзызында 400 хире хевирниң продукциязы бар, ынчаарга чылдын-на ооң 90 хуузу чаартынып турар. Кылыгларның структуразын кижилерниң назы-хар бөлүктерин ёзугаар үргүлчү-ле чаартып турар. Плевенниң ол фабриказының ажылчыннары эң бичии чаштарны база утпайн турар—тускай цехте кол бүдүрүлгеден арткан быжындыкескиндилерден хептерни даарап үндүрүп турар.

Чурукчуларның, технологтарның, өске-даа специалистерниң чогаадыкчы, тывынгыр саналдарын калбаа-биле ажыглап, боттандырганының түңнелинде хөй хевирниң, таарымчалыг, чараш хептерин даараар аргалыг бооп турар. Олар магазиннерге кажан-даа үр чытпазын фабриканың директору П. Станчев СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Бисте тургустунган хеп быжып, чогаадырының конструктор бюрозу хептериниң чаа хевирлерин кичээңгейлиг хайгаарап, оларга таарышкан шалыпкын хемчеглерни ап турар. Бо талазы-биле Москваның, Киевтиң, Донда-Ростовтуң хеп чогаадып быжар специалистери — модельерлер-биле үре-түңнелдиг харылзаа улуг дузалыг бооп турар.

ЧАА ХЕВИРНИИ

БУДАПЕШТ. Бүгү делегейде сурагжаан автобус «Икарусту» канчап улам-на таарымчалыг болгаш идегелдиг болдурарыл, ону кылып үндүрерин канчап улам көвүдедирил? Секешфехерварда бооп турар конференцияның киржикчилери ындыг айтырыгларга харыыны дилеп турарлар. Ында Венгрияның бүгү-ле булуңнарындан чүс-чүс специалистер чыглып келген. Ол ышкаш «икарустарга» эптээр кезектерни кылып үндүрүп турар дыка хөй заводтарның удуртукчулары база ында барганнар.

Венгрияның автомобиль үлетпүрүнүң ол чугула адырын хөгжүдериниң перспективтиг, келир үеге программазын канчаар күүседириниң дугайын конференцияга чугаалажып турар. Чоокку үеде «Икарус-300» болгаш «Икарус-400» дээр чаа хевирниң ындыг автобустарын калбаа-биле кылып үндүрүп эгелээр деп турар.

«ВУР-га кылган» деп бижип каан демдектиг автобустар делегейниң дыка хөй чурттарының оруктарынга таарымчалыын бадыткаан. Совет Эвилели оларны садып алыр талазы-биле кол чурттарның бирээзи боот турар. Бо беш чылда Венгрия 40 муң хире ындыг автобустарны ССРЭ-же чорудар.

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

ГАВАНА. Кубада чугула ниитилел-политиктиг кампания — улусчу эрге-чагырганың чер-чер органнарының депутаттарының отчёттары эгелээн. 14 можу болгаш 169 муниципалитет ассамблеяларының 10.735 депутаттары сөөлгү чартык чылда кылдынган ажылдың дугайын соңгукчуларның мурнунга чугаалап, отчёттарын бээр. Олар өөредилге, кадык камгалалы, транспорт, ниитиниң чемненилгези, спорт болгаш дыштанылга дээн ышкаш, ындыг адырлар талазы-биле соңгукчуларның саналдарының болгаш дилеглериниң канчаар күүсеттинип турарының дугайын чугаалаар. Депутаттарның бооп турар отчёттары улусчу эрге-чагырганы улам быжыглаарынга болгаш социалистиг демократияны калбартырынга идиглиг болурун «Гранма» солун онзалап айыткан.

ДҮЖҮТ БАЙЛАК БОЛЗУН ДЭЭШ

ХАНОЙ. Вьетнамның рис тарыыр кол шөлү—Меконг хемниң унунда можуларга ирригация-суггарылга ажылын хөгжүдүп, калбартырының айтырыгларын Вьетнам Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Донгтхап можуга кылган конференциязынга чугаалажып көрген. Аңаа амгы беш чылда (1981—1985 ч.) суггарылга тудугларын кылыр планнарының күүсеттинип турарының айтырыгларын, ол ышкаш 1986 — 1990 чылга чедир перспективаларны чугаалажып көрген.

Улусчу эрге-чагырганы тургусканының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, Меконг хемниң шынааларынга суггарылга ажылдары калбарган. Чүгле амгы беш чылдың эгелээнинден бээр үш чыл иштинде күрүнеде ол районга суггарылга тудугларын кылырынга 530 млн. ажыг донг-акшаны тускайлаан, улуг-улуг 75 буга-сумунну каскан, насос станцияларының калбак четкизин тургускан. Бо чылдың берге агаар-бойдузунуң байдалында Меконг хемниң шынааларында можуларының тараажылары ристиң эки дүжүдүн ажаап алган чоруу ындыг ажылдарның чогуур үезинде кылдынып, эргежок чугула бооп турарын бадыткап турар-дыр.

НАЙЫРАЛ ПОЕЗДИЗИ

ПРАГА. Праганың ажылчыннары болгаш профэвилелдериниң хоорай чөвүлелиниң төлээлекчилери Москвадан келген найырал поездизин чылыы-биле өөрүшкүлүг уткаан. Ооң-биле профэвилелдериниң 340 активчилери, совет найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери чедип келгеннер.

Москвадан келген аалчыларга солун программаны белеткээн. Олар Праганың эң улуг бүдүрүлгелеринге баар, ажылдың дуржулгазы-биле солужар.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫ ДЭЭШ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Ында «Бүгүдеге айыыл чок чорук дээш» деп темалыг чурттар аразының конференциязы ажылын үргүлчүлеп турар. Ооң ажылында делегейниң 23 чуртунуң, ооң иштинде элээн каш социалистиг чурттарның эртемденнери. СЭКП ТК-ның кежигүнү СЭКП ТК-ның делегей килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. В. Загладинге баштаткан совет төлээлекчилер киржип турар.

Швецияның премьер-министри Улоф Пальме конференцияны ажыдарда чүве чугаалааш, бүгү-ниитиниң айыыл чок чоруунуң принциви дайынны баш удур болдурбазынга бүгү күрүнелерниң ниити сонуургалынга үндезилеттингенин айыткан. Херек кырында бар ядролуг чепсек курлавырларын кызырарының болгаш боо-чепсектиң чаа хевирлерин кызыгаарлаарының дугайында чугаалажыышкыннар, күрүнелер аразынга бүзүрежириниң хемчеглерин ажылдап кылыры ол эчие сорулганы чедип алырынга идиг кылыр ужурлуг.

Делегейге ядролуг дайын болур болза, чер кырынга бурунгаар депшилгени узуткаары ол болур, аңаа тиилекчилер черле турбас, чүгле тиилеттиргеннер артып калыр деп премьер-министр чугаалаан. Чогум-на ооң ужурундан делегейниң ядролуг айыылдыг халавын чайладырынга ниитизи-биле сонуургалын илередип турар-дыр. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурар, Европага болгаш ниити делегейге-даа ядролуг чепсекти сайгара тургузарынга чедирип турар «коргудуушкунунуң» теориязын У. Пальме шүгүмчүлээн. Бөмбүрзек кырынга айыыл чок болур чорукту болгаш тайбыңны тургузарын чедип алыр сорулга-биле Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразынга тодаргай чугаалажыышкыннарны кылырының чугулазын чугаалаан.

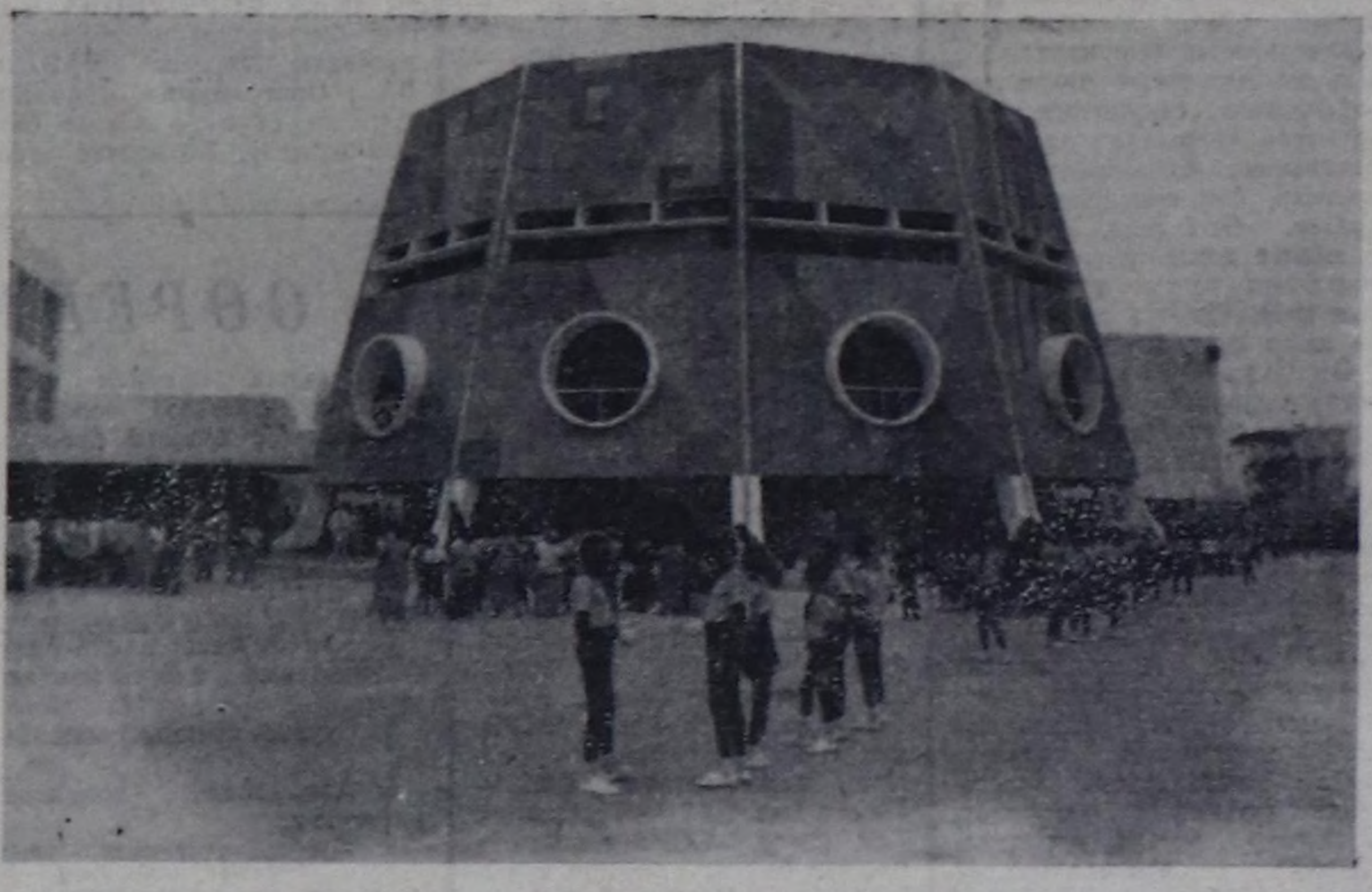

БРАЗЗАВИЛЬ. Конго Демократтыг Республиканың найысылалында партияның дээди школазы—СЭКП ТК-ның Конго күш-ажыл партиязынга белээ, ажыттынган. Чаа архитектурлуг ансамбль хоорайның төвүнде турар Чепсектиг күштер бульварында туттунган. Моон чараштыр угулзалап кылган өөредилге болгаш чуртталга корпустары көстүп турар. Мында өөрениринге болгаш дыштанырынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни тургускан.

ЧУРУКТА: Браззавильде партияның дээди школазының кол корпузу.

СЭТА-ның фотозу.

ШЕРИГ БААЗАЛАРЫН УЗУТКААР ДЭЭШ

ТОКИО. (СЭТА). Баазаларга удур демиселдиң Бүгү-япония чөвүлелиниң организастап, ында ажыткан симпозиумунуң киржикчилери тайбың болгаш Японияның девискээринде АКШ-тың шериг баазаларын чок кылыры дээш япон хөй-ниитиниң шимчээшкининиң чугула ужур-дузалыын онзалап айытканнар. Япон черде америк шериглерниң турарын болдурбазын негеп турар ол демократтыг организацияның тургустунганындан бээр 10 чыл болганынга хамаарыштыр ук симпозиумну чыылдырган. Чыылганнар чөвүлелдиң активчилериниң чуртта дайынга удур шимчээшкинни калбартырынга улуг үлүүн демдеглээн.

ХООРАЙ АДААНДА ХООРАЙ

Бажыңындан ажылче баарда, СЭТА-ның корреспондентизи бо удаада чер иштин-биле чораан, ынчалза-даа мында, Донецкиде, метрополитен чок болдур ийин. Ол лифтиге 764 метр ханы черже киргеш, Горький аттыг шахтаның хөмүр-дажын казып апкан черлерин эрттир кылаштааш, үстүнде турар хоорайның үш административтиг районун эрткен. Ук шахтаны тудуп турар үезинде «Новоцентральная» деп адаар турган, ол ат ооң туружундан тывылган хевирлиг: ол өзек болуп турган, ону долгандыр хоорайның аажок улуг девискээринде оон өске чээрби хире шахталар турган.

Бир янзы лифт кыңгырт кылдыр доктаады, шаараш демир эжик ажыттына берген—аажок делгем залда келген болдувус, сактырга, эңмежок хөй поездилерлиг демир-орук вокзалы-даа ышкаш.

Моон сөөртүлге оруктары эгелээр—деп, шахта директору В. Прищепа чугаалааш, моон, хүн херелдери дег, тарап чоруткан уургайларже айытты. Кан адагаштар-биле быжыглаан дээвирлер адаа-биле бичии вагоннар сөөрткен хензиг локомотивтер маңнашкан, конвейерлерниң төнчү чок ленталары шылырашкан, олар Донецкиниң хөмүр-дажын үндүр сөөртүп турарлары ол.

Донецк адаанда оруктарның узуну ийи муң километр, ол дээрге Москва метрозунуң оруктарындан он катап хөй— деп, директор сонуургатты.— Оларны дамчыштыр чылдын-на 20 миллион тонна хөмүр-дажы чорудуп турар. Донецк бассейниниң бүгү тывыжының тостуң бир кезии ол болуп турар. Бистиң чуртувуста, делегейде-даа ындыг хоорай чок.

Бичии болгаш-ла уургайның ханазынга чыпшыр турар ужурга таваржыр—поездилерге орук чайлаар. Вагоннарда—быжыглаашкын кылыр ыяш болгаш металл, дериг-херекселдер болгаш бүдүрүлге артынчызы—куруг порода.

—Бо чүъктерни сөөртүр дээш, Донецкиниң адаанче бир муң электровозту бадырган— деп, директор чугаазын уламчылады. —А вагоннар саны— 50 муң.

Чүък чүдүрер вагоннардан аңгыда, мында улустуң «чуузалар» деп адап турары кижилер сөөртүр эптиг вагончугаштар база бар. Корреспондент оларга база дагларже туристер чедирер канат оруктар-биле дөмейзимээр оруктарның сандайларынга олуруп, шахта иштинге дыка хөй километрни эрткен.

—Бир эвес ажылдаар черге чедир орук километрден ырак болза, ажылчыннарны ыяапла сөөртүп чедирер—деп, В. Прищепа тайылбырлады.— Ынчангаш хоорайның шахталарында пассажир сөөртүр 300 маршрутту кылган.

Оруувусту ыяш эжик дуй турупту, ооң артында база бирээ. Оларны ажыдыптарга, хат улуп эгеледи—вентиляция системазының ажылдап турары ол. Дагжылар олче онзагай кичээңгей салып турар: үндүр сөөрткен бир тонна хөмүр-даштың орнунга дашкаартан сес муң кубометр арыг агаарны бээр—хөмүр-даш тывыжының адырында рекордчу ханыже—1200 метр чедир кирген шахталарга айыыл чок чорукту хандырарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга ол мырыңай эргежок чугула.

Чер адааның оруктарында насос станциялары болгаш дыгый агаар дамчыдар хоолайлар, подстанциялар болгаш электри шугумнары бар. Электровозтар септеп турар гаражтар база эвээш эвес, эмнелге чери база бар.

Элдептиг чүүл—чер адааның огородун база көрдүм. Хөмүр-дажын казып аппарган черде доктаамал температуралыг болгаш өл-шыктыг микроклимат мөөгү өстүреринге таарымчалыг болган. Чер иштинге үнген шампиньондан кылган амданныг чемнерни столовая дагжыларга кылып берип турар.

Хоорай адаанда хоорай ындыг болду, ынаар Донецкиниң он-он муң чурттакчылары хүннүң-не күш-ажыл ээлчээнче барып турар.

ДОНЕЦК.

В. ГЕРЦЕНОВ,
СЭТА-ның корр-

Чуртта тергиидеп турар реаксылыг ёзу-чурумга удур Пакистанда массалыг удурланыышкын калбарган. Чыскаалганнар Зия-уль-Хактың шериг администрациязын доп-дораан дүжүргеш, эрге-чагырганы хамааты чазакка дамчыдарын негеп турарлар. Эрге-чагырга каржы истеп сүрүүшкүннерни, чазакка удур манифестацияларны базар сорулга-биле улам күштелдирген. Массалыг тудуп хоругдаашкын эгелээн. Шериглер чыскаалганнарже каш удаа боолаашкынны кылган. Ооң түңнелинде 20 кижи өлүрткен.

ЧУРУКТА: Карачиге болган чыскаал үезинде тудуп хоругдаашкын.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

ХУНТАНЫ БУРУУДАТКАН

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Чилиде шериг хунтазының кемниг үүлгедиишкиннерин истээриниң талазы-биле делегей комиссиязының ээлчеглиг сессиязы аңаа ажылын дооскан. Аңаа делегейниң аңгы-аңгы чурттарындан, ооң-биле кады Совет Эвилелинден келген политиктиг болгаш хөй-ниитиниң көскү ажылдакчылары, ол ышкаш Чилиниң депшилгелиг кижилериниң төлээлери кирипкен.

Сессияга чили шериг хунтазының кижиниң эрге-шөлээзин эң-не каржызы-биле үреп турарының факт-барымдааларын, ооң эрге-чагыргага турарының политиктиг болгаш социал-экономиктиг уржуктарын чугаалажып көрген.

КНО-нуң чиңгине секретарынче болгаш КНО-нуң кижиниң эргелериниң талазы-биле комиссиязынче чорудар ужурлуг сессияның түңнел документизинде АКШ-тың администрациязының Пиночеттиң ёзу-чурумун деткип, камгалаарын үргүлчүлеп турарын ханызы-биле буруу шапканын илереткен.

извлеч

9

«САЯНДАН РОВНО ЧЕДИР»

Бо номнуң автору И. Т. Кузнецовту бистиң Ровенщинада билбес кижи чок. Шериг-патриоттуг, эрес-дидим чорукка кижизидилге кичээлдериниң сорук кирикчизи, дайын хоочуну Иван Тимофеевич Кузнецов өөреникчилерге, студентилерге, аныяктарга болгаш чурттакчы чонга хүндүткелдиг. Ол боду боодалгага спорт мастери. Ооң кижизиткени 50 спорт мастерлери, бедик разрядтыг адыгжылар республиканың болгаш эвилел ужур-дузалыг маргылдааларга чедиишкиннииг киржип турар.

Иван Тимофеевичини ыраккадаа бол бистиң чүректеривиске эң чоок, хүниээректиг Тываның улуг, биче чону база эки билир. Дуржулгалыг болгаш эрес-дидим хайгыылчы 1943 чылдың төнчүзүнде Тывага кээп, күш-ажылга ынак акы-дуңма тыва чонга маадырлыг Кызыл Армияның, ооң иштинде тыва эки турачыларның өлүм чок демиселиниң дугайын чугаалап, ТАР-ның кожууң, сумуларын эргип чораан. Совет чонга болгаш фронтуга бүгү талалыг деткимче, дузаны чедиреринге ол ужуражылгалар тыва чоннуң хей-аъдын улам көдүрүп турган.

Дайынның кадыг-берге хүннеринде кады тулчуп, кескинди хлебти, шымчым дусту, таакпыны үлежип, пактам сугну деңге ижип чорааны дайынчы эжин болгаш өңнүүн бо хүннерде дириг арткан тыва эки турачылар-кавалеристер кымдан артык хүндүлээр болгаш сактып чоруур. Ооң сактыышкыннарының ному тыва номчукчуга интернационалчы Совет Армияның составынга кады тулчуп чораан тыва эки турачыларның эрткен оруун төөгүп турар.

И. Т. Кузнецов — эрес-дидим демиселге бодун хайыралавас чоруктуң, ие-чуртка ёзулуг ынакшылдың, кижизиг чоруктуң чырык үлегери. Ол назы-харынга үш чылды немеп алгаш, бодунуң чажыттарындан оранчок эрте кавалерживер школазының курсантызы апарган. Алызындан быжыг тура-соруктуг, шиитпирлиг болгаш школаны тергиин эки дооскан. Барыын Украинаны болгаш Белоруссияны хостажырынга эгезинден төнчүзүнге чедир киришкен. Москвага шеригниң командылал школазынга өөренип турган, бодун шериг херээнге бүгү тала-биле кижизидип, сөөлзүреди аныяк дайынчыларны болгаш командирлерни өөредип турган.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Баштайгы хүнден эгелээш, каргыштыг фашистер-биле дидим сокчуп кирипкен. Эгезинде хайгыылчылар, ооң соонда 31-ги кавполктуң эскадрон командири турган. Хоочуннуң хөрээнге дайынчы орден, медальдар сыңышпас болзажок, бодунуң кылганы маадырлыг чоруктарын хөөрээринге ол тура чок кижи. Сактыышкын номунда безин бодунуң дугайын эвээшти бижээн. Номнуң кол-ла маадырлары — ооң дайынчы өңнүктери, тыва эки турачылар-кавалеристер.

Акы-дуңма тыва чоннуң интернационалчы, патриотчу бедик үзел-бодалынга, делегейде бирги Советтер чуртунуң таварышкан үулезинге деткимче-дузаламчызы бирден бирээ чок тайылбырлаарынга номнуң дыка хөй арыннарын тураскааткан.

ТАРН ТК-ның Чингине секретары, тыва эртемниң болгаш литератураның үндезилекчилериниң бирээзи, генерал-лейтенант, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, чеди Ленин орденниг Салчак Калбакхөрекович Тока дугайын автор улуг ынакшыл болгаш чылыг сеткиишкин-биле сактып турар.

Тыва эки турачы эскадронунуң киришкени Ровно — Луцк операцияга номнуң кол кезээ тураскааттынган. Олар чурттакчылыг сезен ажыг черлерин хостажырынга коргуш чок демисешкен. Олардан Деражно, Ровно, Дубно эки турачыларның ат-алдарын бадыткалдыы-биле көдүрүп турар.

«Дайынчы шылгалда» деп эгеден 3-кү взвод командири, Деражно дээш маадырлыы-биле амы-тынын берген Сат Монгуштуң, хайгыылчылар Юрий Седен-оолдуң, Борис Ламаның, эрес-дидим пулемётчулар Алексей Ак-оол, Оюн Туметей, Оюн Хайдып оларның, старшина Монгуш Төгүл, аъттыг шериглер сержант Сундуй-оол, анаа дайынчылар Суван-оол, Даваа болгаш оон-даа өскелер дугайында хөйге билдингир эвес фактыларга солун кылдыр бижээн. Бо эгеден дайынчы найыралды, гвардияның улуг лейтенантызы татар Хафиз Ахмеджанов, тыва капитан Кечил-оол оларның командылааны 1 эскадронунуң интернационалчы дайынчыларының бот-бодунга хамаарылгазын, деткимчезин тода билип алыр бис.

Деражно дээш тулчуушкунга аңгы-аңгы нацияның он ийи дайынчызы бажын салган, оларның үжү тывалар: гвардияның улуг лейтенантызы Сат Монгуш, гвардия дайынчылары Хайдып Оюн, Сеңгин Тюлюш. Оларның дугайында чырыткылыг сактыышкын деражножуларның чүректеринде мөңге кадагалалда.

Руда Красная, Клевань, Броники, Ставни болгаш оон-даа өске чурттакчылыг пунктуларны хостааның дугайын дараазында эгелер төөгүп турар.

Бо чылдың күзүнүнде 700 чыл оюн демдеглээр Ровнону хостаарынга взвод командирлери Куулар Дончут, Монгуш Доржу, Оюн Оолак база пулемётчулар взводунуң командири улуг лейтенант Сат Бүрзекей болгаш ооң взводунуң дайынчыларының, хайгыылчыларның Адыгбай баштаан бөлүүнүң, эскадроннуң парторгу Монгуш Байыскылаң, комсорг Оюн Алдын-оол, танкыга удур адыгжы взводтуң командири старшина Пичен-оол Сарыглар (Тимофей), пулемётчулар Дөңгүр-Кызыл, Салчак Байыр, Бегзи-Хуурак, Чот оларның дугайын төөгээн эгелерни улуг хүндүткел-биле номчуур бис.

Дубно, Сурмичи тулчуушкунунга панфиловчуларның маадырлыг чоруун Сат Бүрзекейге командылаткан 11 пулемётчулар катаптаан. Тоолчургу хайгыылчы Тоюнчук болгаш дөрт алышкы Оюннар — Ойлупаа, Айыжы, Седен-оол, Хүүлеңмей, анаа дайынчылар Доңгак Таржа, Кыргыс Чамзырын дугайын автор бүзүреллиг бижип көргүскен.

«Казак херээженнер» деп эгеде тыва эки турачы херээженнерниң - медсестраларның, санитаркаларның дидим, чүреккир дайынчы оруунуң дугайын бижээн. Олар он-он километр берге орукка марштарны, эр улус-биле бир дөмей, кызымак эртип, дайын шөлүнге балыглатканнарга дуза чедирип, бертелерин чүктеп, сөөртүп, ок-боону холга туткаш фашистерни узуткап чорааннар. Чай-хос аразында дайынчы концертке киржип, сеткилди сергеди ырлап, самнап, каткы-хөглүг баштактаныглары-биле дайынчыларның хей-аъдын көдүрүп чорааның бижип турар. Куулар Дарыяа ашаа болгаш ийи акызы-биле, Сарыглар Часкал ашаа Багбужап-биле, Вера Байлак-акызы-биле... тулчуушкуннарга эрестиг киржип чораан. Медсестра Куулар Дарыяа Шпановскиниң чигир заводу дээш тулчуушкунга ашаандан — взвод командири, гвардияның улуг лейтенантызы Куулар Дончуттан кезээ мөңгеде чарылган. А Ровно дээш тулчуушкунга акызы Хертек Агбааны чидирген. «Дарыяага чидириг чеже-даа аар-берге болза, ол карак чажын төкпээн. «Мээң эргимнерим! Силерни аныяк назыңдан эрте чарган каргыштыг фашистерни шыдаар шаам-биле согушкаш, өжээниң негээр мен...» — деп ызыртыныпкаш чугаалап турду — деп, автор бижээн. Чүгле Ровно дээш тулчуушкунга безин ол чеди немецти автомады-биле чыттыр берипкен...»

Кыргыс Сынаа, Ховалыг Бичен, Ооржак Байлак, Монгуш Амаа Ада-чурт дайыны орденниң I чергези-биле шаңнатканнар, артканнары «Эрес-дидим чорук дээш» деп медаль-биле шаңнатканнар. Кыргыс Сынаа, Куулар Дарыяа, Ховалыг Бичен, Ооржак Байлак, Монгуш Амаа, Оюн Поля дайын шөлүнге коммунистер болганнар.

И. Т. Кузнецовтуң бо ному Совет Тываның 40 чылынга болгаш Ровенщинаны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылынга улуг белек болур.

Я. ВОЙЦЕШКО,
Деражно ортумак школазының башкызы, УССР.

ОСЁТРЛАРНЫ КӨВҮДЕДИР ДЭЭШ

Волгоградта осётр деп балык өстүрер завод—Мурнуу Волгада чеди ындыг заводтарның бирээзи. Ук заводтуң продукциязы — осётр балыктың байлаңнары болур. Ак-балык биле севрюга деп ийи уксааны ук бүдүрүлгеге өстүрүп турар. Ону анаа-ла шилип албаан: соок температурага шоолуг шыдавас ак-балык биле чылыгга ынак севрюга чаңгыс сезон дургузунда заводтуң күчүзүн ийи катап ажыглаар арганы берип турар. Час болгаш чайның эгези—ак-балык ойу, чайның ортандан күске чедир—севрюганың үези.

Чыл санында Волгаже ак-балыктың болгаш севрюганың 8—9 миллион хире байлаңын завод салып турар. Үр үеде тывышка ажыглаан осётр дег өске балык чок. Ынчангаш ооң саны дыка дүрген кызырылган, ооң чамдык хевирлери төнүп чидер дей берген. Бистиң чуртувуска ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни алган соонда, осётрларны, севрюганы, ак-балыкты камгалап ап, харын-даа ооң санын көвүдедир арга чедип алдынган. Бөгүн осётр балыкты бистиң чуртувуста дыка хөйнү тудуп ап, делегейде тывыштың хөй кезиин ээлеп турар.

ЧУРУКТА: инкубация цегиниң начальниги Владимир Ткачевтуң улуг севрюганы хыналда кылдыр тудуп турары.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Ажык чугаа

АМЫДЫРАЛДЫҢ ХӨЛЕГЕЗИНДЕ КЫМНАРЫЛ ОЛ?

Арганзымаар мага-боттуг, назыны бежен хар ажып чоруур, тиглени берген карак шилдиг эр кижиниң Кызылга көскүлени аажок. Ол колдуунда арага садыгларының чанынга турар. Чамдыкта эзирик-даа чоруур, а элээрде — дашка-даа болза арага тып ижиптериниң аргазын дилеп чорууру илдең: бир-ле кижиниң бажын дозар, холун тудар, «чедирип бээрип» дилээр.

Ол кижини хайгаарап турарга, ажылдап турар чери билдинмес. Харын-даа ажыл чок чыгы. Оон башка хүннүң-не магазин чаны «таңнылдап» кээр чайлыг кижи кайын турар. А пенсия назыны четпээни база илдең.

Бир-ле катап Титов кудумчузунда арага магазининиң чаны-биле душ болуп эртип чыдырымда, ол кижи база ында тур. База-ла бизеги «ажылы» — көпеек сураглаан. Чүгле мен эвес, мурнумга ийи уруг база ол кижини көрүп чораан чүве.

— Хүрең тоннуг акыйны көрүп тур сен бе, эжим? Башкы кижи болбазыкпе, эртем адын безин дыка хөй чыл бурунгаар камгалаан. Хөлүн эрттир арага ижериндан кандыг-даа ажылга ызырынмас, үндүртүп-ле алыр. Ам шуут кудумчу кезип арагалап чоруп берген — деп, оларның бирээзи чугаалады.

— Ады кым деп кижил?

Мурнумда кыстардан арай ыракка чораан мен, ол аразында чаныыс-биле шимээндааштыг машина эрткеш, кым дээнин дыңнаваан мен. Остановкага автобус туруптарга, демги кыстар ынаар маннажы бердилер. Шак ынчаар ол көскүлең кижиниң ат-сывын билбейн барган мен.

«Дээди билиглиг башкы кижи», «Эртем адын безин камгалап алган». Бо сөстер мээң сагыжымдан үнместээн. Шынап-ла, чурттуң дээди-даа, тускай ортумак-даа өөредилге черлерин дооскаш, шилип алган мергежилиниң аайы-биле орта ажылдавас, сактыр-бодаар чүвези-ле — хүнде ижер арагазы апарган кижилерниң бары чажыт эвес-ле болгай. Шак ындыг чедип алган эртемни ажыглап билбес, ажылдаар хөңнү чок, маңгысталчак амыдыралдыг, күрүнениң халас өөредип каан ажыын чандырбас, өрезин төлевес кижилер сеткил-хөөнүү карартып келир. Ындыглар боттарын өөреткен институдун, техникумун, училищезин, школазын хүндүлевес, билиг-мергежил чедип алырынга үндүрген үезин, күрүнениң ону өөредиринге чарыгдаан акша-төгериин бодавас, арагага арын-нүүрүн орнапкан, «чоокка чованчыг, ыракка ыядынчыг» амытаннар-дыр ийин. Ындыг кижилерниң чамдыктарының ат-сывын бөгүн адап, номчукчуларны ажык чугааже чаладывыс.

«Хат чок болза, сиген бажы шимчевес» дижир ийикпе. Бо ажык чугаа анаа эгелевээн болдур ийин. Ол Кызылдың эзириктер сергедир черинден эгелээн. Ооң начальниги Г. С. Давыденкова-биле үргүлчү кээр «аалчыларның» данзызын көрүп орган бис. Хөлүн эрттир арага ижип алгаш, хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдып чорааш, эзириктер сергедир черже киргеннерниң хөй кезии 20-ден 35 хар чедир назылыг аныяктар болуру сеткил-сагышты база-ла дүвүредир. Аттары бо-дур: үжен беш харлыг Л. Болдур-оол — 1982 чылдан бээр эзириктер сергедир черге 13 катап хонган, ооң бежии—бо чылдың бирги чартыында кирген. Үжен безин хар четпээн Евгений Басаргин база бо чартык чылда Болдур-оолдан дудаваан, база беш катап хонган. 1958 чылда төрүттүнген Илья Фетисов бүдүн чартык чыл дургузунда база аңаа 13 катап хонган. Эзириктер сергедир черге хонган дээш торгаал акшаны Фетисов чаңгыс-даа катап төлевээн, а арагалаарын ам-даа уламчылавышаан. Оларның кайызы-даа ажылдавайн турар.

Ол-ла арагачыларның арасында бир аныяк эрниң ады каракка илдигер. Ол оолду ада-иези өстүрүп, эртем-билиг чедир өөредип, өглеп каарга бодунуң өөдежогу-биле, бодунуң чүве билбес, бодавас чоруу-биле, бодунуң арагага саттынганы-биле ужудукчу чаагай адып арагачыга солуп, алган өг-бүлезинден чарылган. Ону Александр Сагды дээр. 1982 чылдан бээр эзириктер сергедир черге ол сес катап хонган, ооң бежии бо чылдың бирги чартыында кирген. Кайда-даа ажылдавайн турар, ужудукчу эртемниг-даа болза, ада-иезинге азырадып, маңгысталчак амыдыралдың оруун шилип алган.

Эзириктер сергедир черниң данзызында экономист дээди эртемниг Ч. Оюн, дээди эртемниг юрист А. Дамдынчап, дээди эмчи эртемниг И. Тонгак, зоотехник К. Наксыл-оол.., оларның аттары база бар. Бо кижилер кайда-даа ажылдавайн турарлар, ат-алдарын ак өңнүг арагага орнапканнар, амыдыралдың оруундан тайганнар.

Тускай эртемниг кижилер. Ону чедип алыры база белен эвес болдур ийин. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге белен эвес шылгалдаларны дужаап турар үеде институттарга, техникумнарга чеде бериңер. Экзаменнерни чедиишкинниг дужаагаш, өөрүшкүзү чайнап хүлүмзүрээн аныяктарны көөр силер. Олар ону чедиишкинниг доозуптарлар, улус ажыл-агыйынга төлептиг ажылдаарлар деп идегел дораан төрүттүнүп келир. Шынап-ла ындыг болур-даа. Чедип алган эртемни ажыктыг ажыглап чоруурлар эвээш эвес.

Дээди-даа, тускай ортумак-даа өөредилге чери кижиге билиг бээр, тускай мергежилди каңнап каар, амыдыралче үдээр. Диплом кармактаан кижиге орук ажык, мергежилиниң аайы-биле каяа-даа ажылдаар. Ак сеткилдиг чорук, билиглерже чүткүл, күш-ажылга ынакшыл, чогаадыкчы чорук оон негеттинер. Ынчан ажылдап киргени коллективиниң, эш-өөрүнүң, удуртукчуларының, дөргүл-төрелдериниң хүндүткели чаалап алдынар.

Бо билдингир болгаш бөдүүн орук ышкажыл. Кымның-даа мурнунга ажык. Ынчалза-даа ол орук-биле эвес, өскээр тая бээр чоруктар бар. Ол дээрге арагалаашкын.

Кижи дораан-на арагачы апарбас. «Бичиилеп» ижип чорааш, чеде бээр. Ынчалза-даа дүүнгү доозукчу кижиниң арагачыже шилчий бээр оруу дыка кыска, «Диплом чууру», «Баштайгы шалың чууру», эш-өөрүнге ужуражы бергенде «демдеглептери», өг-бүле туткаш «амзаптары», ол бүгүнүң соонда «баш аарыын эдери» халас барбас, шак ындыг «хемчег» сөөлүнде кижиниң организми арагага чанчыгып, оон эрткеш анаа улам хандыкшып, чоорту боду-ла негеп турар апаар.

— Биске улаштыр-улаштыр киргилээр чамдык кижилерден чүге дүүн арага иже бергенин айтырарга, шалың алган соонда арага садыынга боду безин билбейн чеде бергенин, ону (араганы) садып албас болза кармакта акша аартай бээр ышкаш апаарын миннип чугаалаар болгай — деп, Галина Сергеевна чугаалады.

«Кармакта акшаның аартай» бээри арагага хандыкшылдан ынчап баар. Алкоголизмче шилчиишкинниң бир чадазы ол, ооң соонда ажыл-агыйга ээ-харысалга оскундурар, хүн үзүптери чаңчыл апаар, коллективиниң чагыг-сөзүн тоовастаар, оон ажылдан үндүр-түптер. Өг-бүлези, эш-өөрү, кармакта диплому уттундурар, арагачыга чаңгыс күзел тыптып кээр. Ол чүл дээрге, хүнде ижер арагазы-дыр.

Он тоску чүс чылда орус чогаалчыларның бирээзи водканың өңү ак-даа болза, думчукту кызыдыптар, алдар-атты карартыптар деп чугаалаан. Оон шынныын арага садыгларының чанында хүннүң-не ээртинип турар кижилер бадыткап турарлар. Оларның аразында тускай эртемниглер эвээш эвес. Арагачыларның иштики сагыш-сеткили, моральдыг туружу ээнзирээн, олар ниитилелден хоорлуп, чаагай амыдыралдың хөлегезинде чаштынып чоруурлар. Ындыглар бистиң ажылдаарывыска, чурттаарывыска моондак болуп, ниитилелге ажык чок кижилер апаргылаан. Арагачыларның кызы-биле оюп эртпес херек, оларга кижилер аразынга сыңар чери-даа, шыдажыр аргазы-даа чок болдурар ужурлуг бис. Ону үе негеп келген.

Д. ИРГИТ.

* * *

Эргим номчукчу. Силерниң хоорайыңарда, суурунарда шак ындыг ийи-чаңгыс кижилерниң дугайында, ылангыя диплому кармактаан-даа болза ниитилелге ажыктыг ажыл кылбастарының дугайында бисче бижип, оларга удур демиселдиң дээштиг болур кандыг аргаларын ажыглаза экил дээрзин саналдап, ол талазы-биле кылдынып турар ажыл-херектериниң дугайында тодаргай чижектер-биле байытпышаан дыңнадып, бо, эгелээн ажык чугаага киржиринерни диледивис.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чалыыларның чогаадылгалары». 9.25 — «Совет армия. Бузулбас найыралдың оду». Документалдыг фильм. 9.45 — «Баштайгы ынакшыл». Уран-чечен телефильм. 11.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.00—Концерт. 12.25—Телемедээлер. 12.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Совет журналистер». Документалдыг фильм. 14.50— «Глинканың чогаалдары». 15.35 — «Поэзия». Э. Асадов. 16.25 — Концерт. 16.50 — Орус чугаа. 17.20 — «Горнистер, харыылаңар!». 18.00 — Неделяның спорту. 18.30— 18.45 — Чапсар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — БАМны кылып тур бис. 19.30 — Концерт. 19.50 — «Карастояновтар» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Руде право» солуннуң шаңналы дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. ЧССР биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Төнчүзү чок орук». Документалдыг фильм. 8.35— География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң географтыг байдалы болгаш кызыгаарлары. 9.05 — Немец дыл. 9.35 — География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң географтыг байдалы болгаш кызыгаарлары. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Төөгү. Индустриализацияже угланыышкын. 10.35 — Төөгү. 9-ку класс. В. И. Ленин — «Коммуна дугайында бодал». 10.55 — «Байкалдың камгалалдыг чери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Адалар, силерге. 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. «Коммуна дугайында бодал». 12.00 — Орус улустуң ырылары. 12.30 — Зоология. 7-ги класс. Ээремчигей хевирлиглер. 12.55 — «Уруглар, экии!». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ю. С. Капкинаның дугайында телеочерк. 13.25 — «Третьяков галереязының залдарында». 13.55 — Немец дыл. 14.25 — Эстетика кижизидилгези. Кинонуң көргүзүг аргалары. 2-ги дамчыдылга. 14.55 — Телемедээлер. 15.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бистиң бажыңывыстың дүлгүүрү». Телефильм. 18.50 — «Ажык чугаа». Чогаалчы Л. Б. Чадамбаның чугаазы. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — «Делегей болуушкуннарының допчулалы». 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удупар, чаштар!». 20.15 — Музыка программазы. 21.00 — «Үе». 22.50 — 23.25 — Фильм-концерт.

СЕНТЯБРЬДА ГАСТРОЛЬДАР

Бистиң республиканың чурттакчыларынга сентябрь айның оюн көргүзүглериниң — гастролюнуң чарлалдары дыка солун.

Бо айда аңгы-аңгы жанр-хевирлерниң хөй санныг коллективтери болгаш ойнакчылары биске аалдап кээр.

СЕНТЯБРЬ 8-тен 10-га чедир инструменталдыг музыканың сонуургакчылары Парижке болгаш Москвага болгулаан делегей конкурузунуң лауреады скрипкачы **Русудан ГВАСАЛИЯНЫҢ** концертинге кээп болур. Концертке пианист **Леонора ИОСНОВИЧ** киржир. **Программада:** Моцарттың, Паганининиң, О. Тактакишвилиниң, Венявскийниң чогаалдары.

СЕНТЯБРЬ 11-ден 15-ке чедир бир-ле дугаарында Тывага концерт көргүзери-биле келирлер: вокалистерниң делегей конкурузунуң дипломантызы **Раиса КОРШУНОВА** болгаш бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады **Людмила ПАВЛОВА**. **Программада:** дуэттер, арияларэ орус романстар болгаш ырылар. Концертке пианист **Александр МЕЙНГАРД** киржир.

СЕНТЯБРЬ 15-тен 17-ге чедир классиктиг музыканың сонуургакчылары Москонцерттиң пианизи **Гита АТЛАСМАННЫҢ** концертинге барып болурлар. **Программада:** Глинканың шотланд темага вариациялары, Рахманиновтуң музыкалыг ийи моментилери, Ментерниң соната соль-мажору, Глазуновтуң польша темага вариациялары.

СЕНТЯБРЬ 26-дан 29-ка чедир бистиң республиканың чурттакчылары орус романстың кежээлеринге барып болур. Москваның Күрүне филармониязының ыраажызы, ССРЭ-ниң улустуң артизи **Нинель ТКАЧЕНКО** орус ырыларны болгаш шаандакының романстарын күүседир. Оон күүселдезинден «Вальстың хоюг үнүн сактып чор мен», «Сактыышкыннарны оттурба», «Чок, силерге ынак эвес-тир мен», «Өкпең өңнүг аржыыл» дээн ышкаш өске-даа орус классиканың чогаалдарын дыңнаар силер. Концертке пианист **Ирина СОЛОВЬЕВА** киржир.

СЕНТЯБРЬ 18-тен 20-ге чедир Кызылдың чурттакчылары армян артистерниң концертин сонуургап көрүп болур. Армян ССР-ниң Кировоканның ыры болгаш танцының **«ОРОВЕЛ»** деп Күрүне ансамбли ынчап аалдап кээр. Удуртукчузу **Левон САРКИСЯН**, кол балетмейстери — Армян ССР-ниң алдарлыг артизи **Хачик МАРГАРЯН.**

СЕНТЯБРЬ айда эстрада артистериниң концерттери база болур. Бо айда Москонцерттиң «Джанг» дээр цыган ыры ансамблиниң концерттери **Николай ЭРДЕНКОНУҢ** удуртулгазы-биле болур. **Программада:** эрги шагның болгаш амгы-даа үениң романстары, цыган ырылар.

СЕНТЯБРЬ айда **Тываның уран чүүл ажылдакчылары** база-ла өске хоорайларга болгаш областарга барып, элээн хөй концерттерни көргүзер. Тываның күрүне филармониязының ыры-хөгжүмнүг **«АЯН»** ансамбли Иркутск — Улан-Удэ аразынга үнүүшкүннүг көргүзүглерни кылыр. Ынчаарга тоолдар театры концерт сезонунга чаа программаны белеткеп турар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың ортумак № 4 ХПТУ-зу 1983-1984 өөредилге чылынга сес классты доосканнарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле, чыырын чарлап турар.

1. Маляр, штукатур.
2. Столяр-чазаныкчы (тудугнуң).
3. Каң болгаш демир-бетон кылыгларның дашчы-монтажчызы.
4. Суурга кранның машинизи.
5. Автомобиль кранының машинизи.
6. Слесарь-сантехник, газосварщик.
7. Электросварщик.
8. Электри шугумнарының болгаш электри дериглелериниң электромонтажниги.

8 классты доосканнарны кирип алыры сентябрь 10-га чедер.

10 КЛАССТЫ ДООСКАННАРДАН:

1. Штукатур.
2. Дашчы.
3. Электромонтажник.

Бо мергежилдерге өөренир кижилерни кирип алыры 1983 чылдың октябрь 1-ге чедер.

Училищеге хүлээп кирип алганнарны халас общежитие-биле болгаш ажылчын база анаа-даа идик-хеп-биле, аъш-чем-биле хандырар. Дашчыларга (бир чыл иштинде өөренир) айда 70 рубль стипендия бээр.

Училищеге кирериниң шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Өөренир хуусаалар: 8 класс доосканнарга — 3 чыл, 10-гу класс доосканнарга — 1 чыл.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузунда №1 бажын, №4 ХПТУ, хүлээп алыр комиссия, телефон № 2-21-09.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкурколунуң бүдүрүлге комбинады 1983—1984 өөредилге чылында республиканың агроүлетпүр каттыжыышкынының ажылчыннарын белеткээр болгаш оларның мергежилин бедидер курстарже өөренирин чалап тур.

Үшкү класстың чолаачыларын 5 ай, автомобиль, трактор болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септекчилерин, токарьларны, кодээге ажылдаар электромонтёрларны 6 ай, инек саар машина операторларын 2 ай белеткээр.

Өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга 8-10 класс дооскан 18 хардан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Өөренирин күзээннер паспортун, бүдүрүлгеден өөредип чорутканн бижиин, 3Х4 хемчээлдиг фото-чурукту эккээр.

Өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр.

КОМБИНАТТЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу бажың № 1 «б».

Кызылдың ажылдап турар аныяктарының № 1 кежээки школазы хүндүскү болгаш кежээки салбырларга 1983-1984 өөредилге чылында 8-11 класстарга өөренирин күзээннерни хүлээп ап турар.

Өөредилге октябрь 1-де эгелээр.

Школа ийи ээлчег-биле понедельник, вторник, четверг, пятница хүннеринде 8.30-12.35 болгаш 18.00-22.00 шактарда ажылдаар.

Билдириишкин хүлээп алыры болгаш школаже кирер бижидери суббота, воскресеньеден аңгыда шупту хүннерде 9 шактан 20 шакка чедер.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Ленин кудумчузу, бажың дугаары 22, тел. 2-12-56.

АЛТАЙНЫҢ, КРАСНОЯРСКИНИҢ МЕДИНСТИТУТТАРЫНЫҢ

белеткел салбырларынга кирерин күзээн аныяк оолдарны болгаш кыстарны Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу чыып турар. Белеткел салбырларынга дооскан ортумак билиглиг болгаш совхозтарның, тудугларның мурнакчы ажылчыннарындан, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнардан, а ол ышкаш аарыг кижилер ажаап турар санитаркалардан аныяк оолдар, кыстарны шилип алыр. Белеткел салбырларынга кирерин күзээн аныяк ажылчыннарның практиктиг ажыл стажы бир чыл (өөредилге үезинде ажыл ындыг стажка санаттынмас), санитаркаларның стажы ийи чыл болза, хүлээп алыр. Сөөлгү чылда ажыл стажы үзүлбээн болур ужурлуг.

Медицина институттарының белеткел салбырларынче чорудар кижилерни бүдүрүлгелерниң, тудугларның, совхозтарның, эмнелге-профилактика черлериниң, шериг кезектериниң командылал черлериниң удуртукчулары шуут боттары партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының сүмелешкени ёзугаар шилип чорудар ужурлуг.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 4—9, чамдыктарынга 3 градус сооктан 2 градус чедир чылыыр. Хүндүс 16—21, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

Автоорукктарга дүнеки үеде болгаш эртен туманнаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 5—7, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Переворот по инструкции 107»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Семеро солдатиков»** 9.30, 15.00, **«Обещаю быть»** 12.00, 13.30, **«Магистраль»** 17.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Талисман»** 13.20, **«Мы так любили друг друга»** 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Беспокойная семейка»** 15.00 **«Избранные»** 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: **«Коллизия»** 15.00, 19.00 шактарда.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1096.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00242